

EĞİTİMİN-BİLGİNİN YA DA PROFESYONEL MESLEK SAHİBİ BİREYLERİN MARXİST VE WEBERCİ TABAKALAŞMA KURAMINDAKİ YERİ

*Turhan ŞENGÖNÜL**

Abstract

This article analyzes location of the education and knowledge criterion with the concepts included in Marx's and Weber's stratification theory. According to Marx, the white-collar workers occupy a contrary class location in the relations of production, and they are inevitably exposed to exploitation in the capitalist production mode organized for making profit. Although Marx accepts that the white-collar workers earn better wages than the others, he still claims that this is a temporary case and the white-collar workers will lose their advantage due to the increasing demand for qualified labor, the expansion of educational opportunities, and the developing division of labor in the production. Under capitalism workers, are treated just like any other commodity, to be bought and sold in the market place for the lowest possible price. Weber differs from Marx in identifying the class only not in the production, but in the consumption, or rather according to its situation in the market. Classes are identified with a particular form action that seek to maximizing their return on the market. He defines classes in terms of the differential access to market rewards. Weber stress more than Marx class advantages that flowed from education or knowledge.

Keywords: Education-Knowledge, Class, Production relations, Exploitation, Domination, Market relations, Life chances.

* Dr, Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Özet

Bu makale, Marx ve Weber'in tabakalaşma kuramlarında içerilen kavramlarla birlikte eğitim ve bilgi ölçütünün yerini çözümlemektedir. Marx'a göre beyaz yakalı işgücü, üretim ilişkilerinde karşıt sınıf konumlarında yer almakta ve kâr amaçlı örgütlenen kapitalist üretim biçiminde kaçınılmaz olarak sömürüye uğramaktadır. Marx, beyaz yakalı işgücünün diğerlerine göre daha yüksek ücret aldıklarını kabul etmekle beraber, bunun geçici bir olgu olduğunu ve eğitilmiş işgücüne gereksinimin artması, eğitim olanaklarının yaygınlaşması, üretimde işbölümünün daha da ayrıntılanması gibi nedenlerle, beyaz yakalı işgücünün sahip olduğu bu avantajı yitireceğini savunmuştur. Kapitalizm koşullarında çalışanlar, piyasada olası en düşük fiyatla mal gibi alınıp satılmaktadır. Weber, Marx'dan farklı olarak "sınıf"ı, sadece üretimde değil, tüketimde, daha doğrusu "pazar" karşısındaki konuma göre belirlemektedir. Sınıflar, piyasada kazanç arayan belirli bir eylem biçimi ile belirlenmektedir. Weber, sınıfları farklı piyasa ödülleriyle ulaşmaları bakımından tanımlamaktadır. Marx'la karşılaştırıldığında Weber, eğitimin ve bilginin sağladığı sınıf avantajlarını daha çok vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim-Bilgi, Sınıf, Üretim ilişkileri, Sömürü, Egemenlik, Piyasa ilişkileri, Yaşam şansları.

Giriş

Günümüzde, bilgi çağı ve bilgi toplumu nitelendirmesine uygun olarak eğitime, bilgiye, bilime, teknolojiye önem ve değer verileceği varsayımı nedeniyle bireylerin üniversite öğrenimi sonucu edindiği ve uzmanlaştığı alanda mesleki bilgileri, becerileri ve yetenekleri yoluyla toplumdaki sosyo-ekonomik konumu, Marx ve Weber'in tabakalaşma kuramı ve tabakalaşmaya ilişkin kavramları temelinde çözümlenmektedir.

Bilim ve teknolojinin gelişmesine bağlı olarak toplumların ekonomik yapıları tarım ekonomisinden endüstri ekonomisine, endüstri ekonomisinden hizmet sektörünün gelişmiş olduğu bir ekonomiye doğru değişmektedir. Bir toplumun ekonomik yapısında tarım, endüstri ve hizmet sektörleri olmakla birlikte tarihsel süreçte başlangıçta tarım toplumunda bireylerin çoğunluğu tarım alanında çalışmaktadır. Endüstri toplumunda ise endüstri sektöründe yer alan işlerde çalışan bireyler artmaktadır. Günümüzde gelişmiş olarak nitelendirilen toplumlarda hizmet sektörü genişlemekte ve hizmet sektörünü içeren profesyonel mesleklerde ve işlerde eğitilmiş işgücü olarak tanımlanan ve eğitimle edindiği bilgileri, becerileri, yetenekleri kullanmak yoluyla çalışan bireyler artmaktadır.

Günümüz toplumunda eğitimle ilişkili olarak yaygınlaşan işler ve meslekler, bireylere fırsatlar yaratması bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Liberal ve Marxist kuramcılar, toplumda endüstrileşme süreci ve yarattığı olanakların bireylerin sosyo-ekonomik koşullarını etkilediğine ilişkin tartışmaları sürdürmektedir. Bu makalede, eğitilmiş (profesyonel meslek sahibi) bireylerin sosyo-ekonomik durumu, Marx'ın ve Weber'in tabakalaşma kuramlarında yer alan sınıf, sınıf durumu, üretim ilişkileri ve piyasa ilişkileri, sömürü ve egemenlik (baskı) kavramları yoluyla çözümlenmektedir.

Marx'a göre maaş karşılığı çalışan beyaz yakalılar, ücretli işçilere göre çok daha iyi ücret ya da maaş alan bir sınıf konumunda yer almaktadır. Ofis-büro işinin gelişmesine ve eğitiminin yaygınlaşmasına bağlı olarak beyaz yakalılar artmakta ve maaşları düşmektedir. Marx iş konumunun düşüşü (degradation of work) ile ilişkili olarak proleterleştirme savını ileri sürmektedir. Weber ise Marx'ın proleterleştirme savının tam tersi bir eğilimi beklemektedir. Weber'e göre endüstri toplumunda uzmanlaşma artmakta ve yönetim, bürokrasi biçiminde gelişmekte ve bu duruma bağlı olarak eğitim diplomaları ve

belgeleri, büro ya da ofislerde görece biçimde ayrıcalıklı bir tabakaya yol açmaktadır. Böylece Marx ve Weber her ikisi de beyaz yakalılar olarak tanımlanan ve maaş karşılığı çalışan bireylerin ortaya çıkan gelişimini görmekte, fakat bu eğilimi farklı biçimde yorumlamaktadır. Marx'ın savı, memur ya da büro-ofis işçilerinin sınıfsal durumunun düşüşüyle (the declining class situation of clerical) doğrulanmaktadır. Weber'in savı ise profesyonel işçilerin sınıfsal durumunun gelişmesiyle (the improving class situation of professional workers) doğrulanmaktadır. (Abercrombie & Urry, 1983: 66).

Günümüz toplumunda eğitilmiş (profesyonel meslek sahibi) bireylerin sosyo-ekonomik konumunu, Marx, üretim ilişkileri, mülkiyet, artık değer, sömürü, baskı gibi kavramlarla ilişkili sınıf olgusu temelinde çözümlenmekte iken, Weber, piyasa ilişkileri, piyasa durumu, piyasada bireye gelir sağlayan eğitimi, bilgileri, becerileri ve yetenekleri ile ilişkili sınıf durumu ile açıklamaktadır.

A. Marx'ın Sınıf Kavramı

Marx, sınıfı, toplumda üretim ilişkileri boyutunda üretim araçlarına sahip olma ve olmama durumu bakımından nesnel bir toplumsal konumlar yapısı olarak tanımlamaktadır. Sınıflar, toplumsal üretim ilişkilerine göre biçimlenmektedir. Marx'ın çalışmasında sınıf merkezde yer almaktadır. “Yanıtlanması gereken ilk soru şudur: Sınıfı oluşturan şey nedir? Bu sorunun karşılığı, doğal olarak, diğer bir soruya verilecek yanıtadır: Ücretli işçilerin (wage laborers), kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin (landowners), üç büyük sosyal sınıf olarak gücü nedir? İşgücü sahiplerinin gelir kaynağı ücret, sermaye sahiplerinin gelir kaynağı kâr (profit) ve toprak sahiplerinin gelir kaynağı kiradır (rent). Böylece kapitalist üretim biçimine dayalı modern toplumun üç büyük sınıfını ücretli işçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri oluşturmaktadır. Kapitalist üretim biçiminin sürekli eğilimi ve yasası, üretim araçlarını işçilerden ayırmakta, üretim araçlarını yoğunlaştırmakta, diğer bir deyişle işçileri, ücretli işçilere, üretim araçlarını sermayeye dönüştürmektedir. Aynı zamanda toprak sahipliği, kapitalist üretim biçimine uygun olarak değişmektedir” (Marx, 1953: 941). “Üç büyük sınıfın gelir kaynağı olarak, işçiler işgücülerini satarak ücretle, kapitalistler sahip olduğu sermayesinden elde ettiği kârla, toprak sahipleri toprak kazancı (rent) ile yaşamlarını sürdürmektedir. Bununla birlikte bu açıdan bakılınca doktorların ve devlet memurlarının (civil servants) gelirlerinin aynı

kaynaktan geldiği ve iki farklı sosyal gruba ait oldukları için iki sınıf oluşturacakları söylenebilir. Çalışanlar (workers) gibi kapitalistler ve toprak sahipleri arasında da üretimin işbölümü temelinde konumlar ve çıkarlar bölünmektedir. (Örneğin toprak sahipleri, üzüm bahçelerine, çayirlara-otlaklara, ormanlara, madenlere, balık alanlarına sahip olanlar biçiminde farklılaşabilmektedir) (Marx, 1953: 422). Marx'a göre bu yaklaşım, verimli ve yeterli bir tanımlama değildir. "Yüzeysel yaklaşım (the vulgar mind), sınıf farklılıklarını, para ya da gelir farklılıkları olarak algılamakta, sınıf çatışmasını ise alışveriş tartışması (trade disputes) olarak görmektedir. Para ya da gelir büyüklüğü sadece nicel bir farklılıktır. Aynı sınıfın iki üyesi, paralarını ya da gelirlerini karşılaştırabilir. İşbölümü, aynı sınıf içinde çok farklı iş türleri yaratmaktadır" (Marx & Engels, 1920: 466). Marx'a göre mal-mülkiyet, gelir ve gelir kaynakları, kendi başlarına sınıf yapısının ve ekonomik koşulların yapısının bir sonucudur. Gelir ve mal-mülkiyet varlığı, dağıtım, bölüşüm ve tüketim alanına ait ölçütler olmaktadır. Bununla birlikte ürünlerin kullanımı, tüketicilerin sosyal ilişkileriyle belirlenmekte ve bu sosyal ilişkilerin kendileri, sınıfların çatışmasına dayanmaktadır (Marx, 1947: 81). Dağılım- bölüşüm, üretimin bir sonucu olduğu için bireyin üretim sistemindeki yeri, malların-ürünlerin dağılımından ve bölüşümünden aldığı payı belirlemektedir (Marx, 1947: 250). Üretim sürecinde ve politik alanda yer alan egemenlik (domination) ve bağımlılık (subjection) ilişkileri, mülkiyet ilişkileri ile belirlenmektedir (Marx, 1947: 258).

Marx'a göre sınıf ilişkileri, üretim ilişkilerine, üretim ilişkilerini tanımlayan mülkiyet ve kontrol kalıplarına dayalıdır. Bu nedenle kapitalist toplum iki büyük sınıf olarak burjuvazi ve proleterya ayrılmaktadır. Burjuvazi, maddi üretim araçlarına sahip olmakta ve kontrol etmektedir. Proleterya ise yaşamak için sahip olduğu tek şey olan emek gücünü burjuvaziye satmakta ya da satmaya zorlanmaktadır. Marx, "The Eighteenth of Louis Bonaparte" adlı yapıtında geniş toprak sahibi aristokrasiyi (the landed aristocracy), finansörleri-yatırımcıları (financiers), endüstri burjuvazisini, orta sınıfları, küçük burjuvaziyi, endüstri proleteryasını, lumpen proleterya ve köylüleri içeren çeşitli grupları belirlemektedir (Crompton, 1998: 27). Kapitalist çağda burjuvazi ve proleterya başlıca tarihsel aktörler-oyuncular olarak görmektedir. Marx, çalışanlar içerisinde diğer birçok sınıfları ve sınıf kesimlerini (fractions of classes) tanımlamaktadır. "Louis Bonaparte"ın

Onsekizinci Brumaire”de, dönemin olgularıyla ilgili olarak, toplumda iki temel sosyal sınıf arasında sınıf bölünmelerini tartışmaktadır. Sermaye sınıfı, büyük toprak sahipleri, mali ve endüstri burjuvazisi gibi bölümlere ayrılmakta, işçiler proleterya ve lumpen proleterya, iki geçiş sınıfı küçük burjuvazi ve köylüler, birçok orta sınıflar örneğin orduda, üniversitede, kilisede, baroda, akademide ve basında yüksek konumlarda yer alan gruplar olarak ayrılmaktadır (Marx, 1972: 28). Ayrıca Marx işçi aristokrasisinden (the aristocracy of labour), en iyi ücret alan çalışan sınıfın kesiminden (the best-paid section of the working class) söz etmekte ve yaş, cinsiyet, beceri (skill) gibi diğer bölünmeleri, kırdaki ve kentte çalışanları vurgulamaktadır. Kendi işyerinde çalışanlara (the self-employed) ve küçük ölçekli kapitalistlere (small-scale capitalists) işaret etmek için orta sınıf ve alt orta sınıf (lower middle class) kavramlarını kullanmaktadır (Marx & Engels, 1848). Sonuç olarak bir yanda kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin diğer yanda çalışan insanların (the workman) arasında ya da ortasında yer alan mülkiyetsiz orta sınıfların genişlediğinin farkındadır (Marx, 1969: 573). Evrensel rekabet mücadelesi, sınıfları birleştirdiği gibi bölmektedir. Rekabet, bireyleri birbirinden ayırmakta, sadece burjuvaziyi değil, ortak yönleri olmasına karşın çalışanları (the workers) daha çok bölmektedir (Marx, 1970: 79). Marx, sınıf kavramını, hem toplum kuramını geliştirmek için çözümleyici bir kavram olarak, hem tanımlayıcı tarihsel bir kavram olarak kullanmaktadır.

Marx, sınıfı belirleyen mülkiyet ölçütünün önemini şöyle belirtmektedir: “Bir dönemin üretim biçimini belirleyen temel koşul mülkiyet ve mülkiyet ilişkileri olmaktadır. Bu nedenle mülkiyet, sosyal değişimi harekete geçiren güç olduğu gibi sınıfları oluşturan öğeleri sağlamaktadır” (Marx & Engels, 1920: 459). Mülkiyete sahip olmak ve mülkiyete sahip olmama durumu karşıtlık içermekte ve çelişki (contradiction), emek ve sermaye arasındaki karşıtlık (opposition) olarak kavranmaktadır (Marx, 1950: 176). “Mülkiyeti, üretim araçlarının kişilere ait olması ve bütün bir toplumun varlığının, bir azınlığın kontrolünde olması anlamında burjuva toplumunun belirli koşulları içinde anlarsak biz gerçekte sınıf çatışmasını yaratan karşıt çıkarların ve karşıt çıkarların çatışma (antagonism) ilişkisinin özünü kavrayabiliriz. Böylece toplumun gücü, özel bir kişinin özel gücü olmaktadır” (Marx, 1953: 138). “Burjuva sınıfının varlığının ve egemenliğinin (domination) temel koşulu, varlığın-zenginliğin (wealth) özel kişilerin elinde

toplanması olgusu ve sermayenin oluşumu ve büyümesi süreci olmaktadır. Sermayenin büyümesi ve gelişmesi için temel koşul, ücretli emektir” (Marx, 1953: 89). Sermayenin varlığı, burjuvazi, ücretli işçiler, proleterya, burjuva toplumunda üretim araçlarının mülkiyeti koşullarında açıklanabilmektedir.

Marx’ın sınıf kuramı, endüstri kapitalizm olarak adlandırılan ekonomik gelişimi ve tüm insan toplumlarının tarihini açıklamayı amaçlamakta ve ‘artı değer’ ya da kâr kavramı yoluyla endüstri kapitalizmine özgü üretim biçiminin temelini açıklamaktadır (Edgell, 1993: 2). Çağımız, burjuvazi çağının ayırt edici özelliği sınıf karşıtlığını kolaylaştırmaktadır. Toplum, burjuvazi ve proleterya olarak gittikçe daha çok birbirleriyle doğrudan yüz yüze gelen iki büyük sınıf biçiminde iki büyük düşman kampa ayrılmaktadır (Marx & Engels, 1848: 49). Kapitalizmin sınıf sistemi, egemen ve bağımlı alt sınıflar arasındaki ilişkiler, geçmişe göre daha araçsal, daha yararçı, çıkarıcı olmakta ve daha kişisel olmayan bir nitelik göstermektedir (Edgell, 1993: 3). “Burjuvazi, yükseldiği her yerde tüm feodal, ataerkil ve saf (idyllic) ilişkileri ortadan kaldırmaktadır. İnsanı “feodal egemenlerine” bağımlı hale getiren karmaşık feodal ilişkileri koparmakta ve yok etmektedir. İnsanlar arasında sadece kendine düşkün ilgi ve çıkar, duygusuz ‘para’ ilişkisi ve ‘piyasa’ ilişkisi bırakmaktadır. Endüstri kapitalizminde dini ve politik yanlısalarla açık, utanmaz, doğrudan vahşi sömürü yürütülmektedir” (Marx & Engels, 1848: 52).

Marx, kapitalizmde sınıf ilişkilerinin temelinde özel mülkiyet olduğu için iki temel sınıfı, üretim araçlarına sahip sınıf ve üretim araçlarına sahip olmayan sınıf ve bu nedenle çalışmak için kapasitesini (işgücünü) satan sınıfı tanımlamaktadır. “Ekonomik koşullar, ilk olarak kitleleri çalışanlara (workers) dönüştürmektedir. Sermayenin kuralları, ortak durumda bu kitleyi yaratmaktadır. Ekonomik koşullar altında yaşayan, yaşam biçimi, çıkarları ve eğitimi, diğer sınıflardan ayrılan ve karşıt olan milyonlarca aile bir sınıf oluşturur” (Marx, 1972: 104). “Rekabetçi ekonomik durumda kâr etmek ve yaşayabilmek için işverenler ve çalışanlar arasındaki ilişkiler, kendine özgü olarak karşıtlık göstermektedir. “Artıkdeğer”i alan işveren, çalışanlarına en az düzeyde gereksinimlerini karşılayacak ücreti ödeyerek mümkün olduğunca maliyetleri-masrafları düşük tutmakta ve üretimi elde edilebilir en yüksek düzeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle kârlar ve ücretler, karşıt olarak ilişkilidir. Sermayenin çıkarları ve işçilerin çıkarları, taban tabana

zıttır” (Marx, 1952: 36). Sınıf çıkarlarının özü ya da içeriği, var olan grupların ekonomik durumlarına dayandığı kadarıyla çeşitli yollardan ifade edilebilir. “İlk olarak proleteryanın çıkarı ücret, burjuvazinin çıkarı kârdır. Burada bir kez daha toprak sahipliği ve sermaye olarak bölünen burjuvazinin çıkarlarını iki büyük kategoriye ayırmak zorundayız” (Marx, 1972: 38). İki temel sınıf, işgücünün fiyatı ve iş süreçleri ya da üretici sistem üzerinde kaçınılmaz olarak çatışmaktadır. Marx, hem burjuvazinin hem proleteryanın kendi arasında rekabet nedeniyle bölündüğünü, fakat birbirlerine karşı bütün olduklarını kabul etmektedir. Marx’a göre sınıf ilişkilerinin yapısı, az sayıda daha zengin işverenleri ve gittikçe genişleyen, yoksullaşan, homojenleşen ve yabancılaşan işgücünü yaratmaktadır (Edgell, 1993: 3, 4).

Marx, egemenlik ve bağımlılık ilişkilerinin kaynağını, üretimde kullanılan araçlar üzerindeki mülkiyetin, insanlar arasında ortak olmaktan çıkarak özel mülkiyete dönüşmesi sürecinde açıklamaktadır. İkel komünal toplum dışında tüm toplumlar, sınıflı toplumlardır. Bu sınıflar köle-efendi, serf-senyör, işçi-işveren vb arasında sürekli bir uzlaşmazlık ve çatışma vardır. Egemenlik ve bağımlılık ilişkisi, bir sömürü ilişkisidir. Üretim araçlarını ellerinde bulduran bireyler daha çok kâr sağlamak amacıyla diğer sınıfları kendilerine bağımlı kılmakta ve sömürmektedir. İnsan toplumları, ilkel dönemden bu yana ve görece olarak farklılaşmasından dolayı sınıf çıkarlarını izleme nedeniyle çatışan ve çarpışan sınıflar arasında temelden bölünmektedir. Sınıfların uyanışlarında insanları bir araya getiren sınıf çıkarları ve güç çatışmaları, toplumsal ve tarihsel sürecin merkezi belirleyicisi olmaktadır. Marx’a göre tarihsel dönemler sınıf mücadelesi ile belirlenmekte ve çatışan sınıflar zamanla değişmektedir. Lonca ustalarına karşı mücadele eden ortaçağın kalfaları ile kapitalistlerle karşı karşıya gelen modern endüstri işçileri arasında bazı benzerlikler görülmekle birlikte çatışanlar fonksiyonel olarak farklı bir durumdadır. Ortaçağ kalfalarından farklı olarak modern fabrika işçileri, üretim araçları üzerindeki egemenlikten ebedi olarak yoksun edilmekte ve böylece kendi işgüçlerini ya da emeklerini, üretim araçlarını kontrollerinde bulduran işverenlere satmak zorunda kalmaktadır. Bu durum, işçileri, zanaatkârlar ya da kalfalardan niteliksel olarak farklı bir sınıf yapmaktadır. Modern işçiler görünüşte ya da biçimsel olarak kendi emeklerini satmada özgür oldukları kabul edilmekle birlikte, oysa aslında içinde yaşadıkları koşullar gereği emeklerinin işverenlere satmaya zorlanmaktadır. Bu

koşullar, işçilerin durumunu tarihsel olarak, özel ve fonksiyonel olarak önceki sömürülen sınıfların durumundan farklı kılmaktadır.

Kapitalizm dünyasında kapitalist sistemin çekirdeği olan fabrika, fonksiyonel işbirliğinin yeri olmaktan çok, sömüren ve sömürülenler ya da işgücünün alıcıları ve satıcıları arasındaki uzlaşmazlığın ve karşıtlığın en belirgin biçimde ortaya çıktığı bir yer olmaktadır. Kapitalist toplumda toprak sahipleri, bağımsız zanaatkârlar, küçük iş adamları, köylüler ve aydınlar gibi bu gerilimin dışında duran ve çıkarları bundan etkilenmeyen insanlar vardır. Bununla birlikte bu gruplar, sayıca önemlerini ve sosyal yapıyı belirleyen çatışmaya olan etkilerini giderek yitirmektedir. Kapitalist burjuva ve karşıtı endüstriyel proleterya, sosyal sürecin merkezine doğru daha çok hareket etmektedir. Çatışmaları, kapitalist sınıf toplumunda yayılmakta ve diğer bütün grupları kendi yörüngesine çekmektedir.

Sınıf ve sınıflar arası karşıtlık ve sınıf çatışmaları, tarihin ilkel komünizm çağından başka hemen her çağda bulunmakla birlikte endüstri toplumunda sınıflar arası çatışma yeni bir biçim almaktadır. Çünkü eski toplumsal sınıflar, çok yavaş ve uzun süre içerisinde oluşmaktadır. Ayrıca endüstri çağına gelene kadar birçok meslek grupları ve farklı toplumsal tabakalar vardır. Bu nedenle toplumsal çatışmalar, belirgin açık cepheler haline gelemiyordu. Marx'a göre endüstri çağında tamamen bu durum değişmekte ve kapitalist toplum düzeni, sınıflar arası karşıtlığı köklü bir biçimde kolaylaştırmakta ve toplumu gittikçe gelişen iki düşman cepheye, karşı karşıya dikilen iki büyük sınıfa, burjuvazi ve proleterya sınıflarına ayırmaktadır.

Endüstri toplumunda bu iki ana sınıfın dışında toplumsal tabakalar vardır. Ama bu toplumsal tabakalar, aristokrasi ve el endüstrisi gibi eski sınıfsal oluşumların kalıntıları olmaktadır. Marx, eski toplumsal tabakaların kalıntıları olarak gördüğü tabakaların toplumsal çatışmalarda önemli rol oynayamayacaklarını ve zamanla iki ana sınıftan birine katılmak zorunda olacaklarını belirtmektedir. Sınıflar arası çatışmanın sadece iki sınıf arasına indirgenmiş olmasının nedenlerini şöyle açıklamaktadır: Bunun en önemli nedeni, kapitalist üretim düzeninin niteliklerinde bulunmaktadır. Burjuvazi ve işçi sınıfının aynı zamanda ortaya çıkması, kapitalizmin kendi oluşum ilkesinde var olan zorunlu bir ilişkiden ve sermaye, makine, mal ve serbest iş piyasası gibi gerçeklerden doğmaktadır. Çünkü el endüstrisinden makine kullanımı aşamasına ulaşıldığında üretim araçları, sermaye sahiplerinin eline geçmekte ve bu

nedenle üretim, sermaye sahiplerinin egemenliği altına girmektedir. Böylece makineyi kullanan işçiler, üretim araçlarına sahip olma olanaklarından yoksun bırakılmaktadır. Kapitalizm koşullarında işçilerin aldıkları ücret, üretim araçlarını elde etmeye yetecek kadar para birikimine olanak vermemektedir. Marx, bu durumu artık değer kuramı ile çözümlenmektedir.

Marx'ın karşıt sınıf açıklaması, mülkiyete sahip olma ve mülkiyetten yoksun oluş temeline dayanmakla birlikte maddi üretim araçlarına sahip burjuvazi, üretim sürecinde proletaryayı sömürmektedir. Bu süreç, Engels'in Marx'ın temel teorik başarısı olarak tanımladığı bir kavram olan artıkdeğer kuramı ile açıklanmaktadır. Marx, kapitalist toplumda işgücünün mal (meta) durumuna geldiğini ve insan işgücünün yeni değerler yaratan kapasiteye sahip olduğunu tartışmaktadır. Odun, demir ya da pamuk gibi ham maddeler, kendi başlarına değer yaratmamaktadır. İnsan işgücü, çalışarak piyasada paraya dönüştürülen yeni mallar yaratmak yoluyla onlara değer katmaktadır. Kapitalistler, satın aldıkları işgücü için sadece onun fiyatına yani ücretine karşılık gelen çalışma gününün bir bölümünde yaratılan değeri harcamak istemektedir. Günün geri kalan çalışma süresinde kapitalistler tarafından el konulan artıkdeğer yaratılmaktadır. Artıkdeğer, kâr olarak aktarılmakta, vergi, üretici olmayan işgücüne (unproductive) ödenen maaş gibi birçok kaynaklara dağıtılmakta ve kâr ya da kâr payı olarak yeni sermaye yatırımlarına dönüştürülmektedir. İşçiler, oldukça iyi bir ücret ve işgücünün piyasada sundukları değeri alsalar bile, çalışanlar sömürülmektedir (Crompton, 1998: 27). Marx, sınıflı toplumlarda sömürünün doğasını tanımlamaktadır. Sermaye sahibi işveren, işçilerine ancak en az geçimlerini karşılayabilecek ücret vermektedir. Buna karşılık burjuvazi, emeğin eseri olan ürünleri piyasada arz ve talep yasaları çerçevesinde oluşan fiyatlara göre satmaktadır. Böylece işçilere verilen ücret ile ürünlerin satış fiyatı arasındaki fark, artık değeri oluşturmaktadır. Kapitalist sınıf, makineler, araçlar, gereçler vb içeren tesislerin ve işçi ücretlerinin ödenmesinde kullandığı döner sermayenin sahibi olması nedeniyle emeğin ürünü olan bu değeri kendisine ayırmaktadır. Üretilen malların değeri ile ürünlerin üretimi için ödenmiş olan ücretlerin değeri arasındaki fark, artık değeri oluşturmaktadır. Üretim sürecinde kullanılan öğelerin işlevi farklılaşmaktadır. Örneğin hammaddeler ile yardımcı maddeler, üretim süreci tarafından tamamen içerilmekte ve bunların değeri, doğrudan doğruya ürüne geçmektedir.

Diğerleri ise örneğin, makineler ve binalar vb yavaş yavaş yıpranmaktadır. Her üründe bunların değerinin ancak bir parçası bulunmaktadır. Marx'a göre artık değer tümü, kapitalistlerin elinde kalmaktadır. Sermaye birikimi ve teknolojik gelişim sayesinde ücretler, geçim düzeyinde kalmakta, kapitalistin geliri sürekli olarak artmakta ve sınıflar arası çatışma başlamaktadır. Bu koşullarda işçiler, toplumda yukarı doğru dikey sosyal hareketlilik gerçekleştirememektedir.

Kapitalist üretim biçiminin gelişmesinin bir sonucu olarak çalışan sınıf, kentlerde fabrikalarda yoğunlaşmakta ve görece yoksulluğu yaşamaktadır. Marx, kapitalist gelişme "yasası"nın, küçük sermaye pahasına sermaye sahipliğinin yoğunlaşması ile sonuçlanan ve büyük sermayeye yol açan kapitalist endüstrileşmenin rekabetçi doğası olduğunun ileri sürmektedir. Sonuç olarak, kendi işyerinde çalışan bireyler (the self-employed) ve küçük ölçekli mal sahipleri (small-scale owner), işlerini bırakmak zorunda kalmakta ve gittikçe yoksullaşan ücretli işçileri oluşturmaktadır (Edgell, 1993: 5). "Orta sınıfın alt tabakası, - küçük boyutta ticaretle uğraşanlar (the small tradespeople), esnaflar (shopkeepers) ve emekli esnaf ya da zanaatkârlar (retired tradesmen), genellikle zanaatkârlar ya da el sanatı ile uğraşanlar (handicraftsmen) ve köylüler (peasants)- tümü, aşama aşama proleteriyaya dönüşmektedir. Küçülen sermayeleri, sürdürülen modern endüstrinin boyutuna yeterli gelmemekte ve büyük kapitalistlerle rekabete sokularak zor duruma düşmektedir. Çünkü, özelleşen becerileri (specialized skill), yeni üretim yöntemleri karşısında değerini yitirmektedir... Sermaye biriktikçe işçilerin bir bölümüne görece olarak ödenen yüksek ya da düşük ücret, daha kötüye gitmektedir" (Marx & Engels, 1848: 62; Marx, 1970a: 645).

Ücreti işçiler (Marx'ın terminolojisinde ücretli köleler), makineleri içeren üretim sürecinde amirleri-şefi ya da işveren tarafından proleteryanın yeni acemi erleri olarak köle yapılmaktadır. Kapitalizm koşullarında çalışanlar (the workers), piyasada olası en düşük ücrete diğer mallar gibi alınmakta ve satılmaktadır. Ayrıca makine kullanımının ve özelleşen işbölümünün artması, işi becerisizleştirmekte (deskilled) ve çalışanların tüm özerklikleri ve bireysellikleri olarak konumunu düşürmektedir (degrade). Proleterleşmenin bu boyutu, Marx'ın ünlü yabancılaşma tezi 1844 Ekonomik ve Felsefi El Yazmaları'nda (1970b) ve Kapital'in I. Cildinde (1970a) ayrıntılı biçimde tanımlanmaktadır. "Çalışanlar, makinenin ek bir parçası olmakta ve kazanmış oldukları

becerilerini-hünerlerini (knack) en basit ve en monoton biçimde kullanmaktadır. İşçi kitleleri, askerler gibi organize edilerek fabrikalarda toplanmaktadır. Endüstriyel ordunun erleri olarak çalışanlar, yöneticilerin (offciers) hiyerarşik yapısı içerisinde emirlerle yerleştirilmektedir” (Marx & Engels, 1848: 60, 61). Marx, proleterleştirme bağlamında işçi sınıfının politik bilincinin gelişmesine işaret etmektedir. Proleterya, artan görece yoksulluğu ve iş-çalışma koşullarındaki ve konumundaki düşüşü-kötüleşmeyi (degradation) yaşamakta ve bu durumun sonucu olarak kendi maaşlarını ve çalışma koşullarını iyileştirmek ya da savunmak için bir araya geleceklerdir: Burjuvaziyle çatışan sınıf niteliklerine sahip olacaklardır (Edgell, 1993: 6, 7).

Marx’a göre kapitalist sistemin ekonomik yapısında (1) sermaye birikimi ve sermayenin belirli ellerde toplanması eğilimi, (2) sefilleştirme (yoksullaştırma) eğilimi olarak iki yasa bulunmaktadır: Toplumda endüstrileşme ve makineleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan yarışmada büyük işletmeler, küçük işletmeleri yenerek sahne dışı etmekte ya da ilk planda fabrika işletmesi, el işini yok etmekte ve endüstri işletmeleri arasında şiddetli rekabet (yarışma) mücadelesi olmaktadır. Büyük işletmeler, küçük işletmeleri yutarak, üstünlüğü elde etmektedir. Bu durumda işletmenin boyutu gittikçe büyümekte ve sermaye buna uygun olarak az sayıdaki ellerde toplanmaktadır. Toplumda kapitalistlerin sayısı azalmakta fakat gücü artmaktadır. Yoksullaştırma (sefilleştirme) eğilimine göre ise endüstri işletmelerinin sayısı azalmakta, insan emeği yerine makine işi geçmekte, iş basitleşmekte ve acemi işçi tarafından yapılabilecek hale getirildikçe iş ücreti en az geçim düzeyi yönünde gittikçe düşmektedir.

Marx’a göre bir yanda sermaye merkezleşmekte, tekelleşmekte ve az sayıda olduğu halde çok güçlü kapitalistler ortaya çıkmaktadır. Öte yandan işçilerin sayısı gittikçe artmakta ve ücretli geliri azaltmakta yani sürekli mal ve mülkiyet sahipliğinden yoksun olma kaderine mahkûm edilebilmekte ve yoğun bir biçimde sefilleşebilmektedir. Sermaye birikimi ve sermayenin belirli ellerde toplanması yasası ve yoksullaştırma yasası, iki sınıfın karşı karşıya dikilmesine hizmet etmektedir. Sınıflar arası karşıtlık, kapitalist ekonomik sistemin gelişme yasalarından kesin bir zorunluluk halinde doğmakta ve derinleşmektedir.

Marx, egemen kapitalist sınıfın feodal lordları ve onların sınırlı ekonomik üretim sistemlerini yıktıklarını ve kısa sürede görece olarak kapitalizmin ekonomik ve sosyal yapısını dönüştürmeyi sürdürdüklerini

kabul etmektedir. Örneğin, burjuvazi, şimdiye kadar gerçekten hayal edilemez ve bilinemez biçimde ucuzlayan malların üretimini sağlayan bir dünya pazarı yaratan, kentlerdeki büyük fabrikalarda çalışanları toplayan üretim araçlarının devrimini yapmıştır (Edgell, 1993: 4). Burjuvazi, bir yüzyılda tüm geçmişe göre daha kitlesel ve büyük üretici güçleri yaratmaktadır (Marx & Engels 1848: 57). Marx'a göre kapitalizmin dezavantajları, avantajlarından çoktur. Kapitalist üretim biçimi, büyük sermayenin küçüğünü yok ettiği dönemsel krizlerle ve işgücünü belirgin biçimde yoksullaştırma olgusu ile nitelendirilen rekabetin anarşik bir sistemidir (Marx, 1970a: 530, 626). Bu koşullarda burjuvazi, aşırı üretimin yol açtığı mallara talebin olmaması ya da tüketilmemesi gibi krizleri çözmeye girişmekte, çalışan personeli azaltmakta, ücretleri düşürmekte ve işgücünün şiddetini arttırmakta ve yeni pazarlar geliştirmekte ve kredi sistemi yoluyla daha çok önceki sömürü düzenini yürütmektedir. Kendine özgü biçimde istikrarlı olmayan ekonomik düzen yaratılmaktadır. Marx, burjuvazinin eninde sonunda kendisinin yıkılışını etkileyecek olan sınıfı proleteriyayı tartışmaktadır (Edgell, 1993: 4, 5). Burjuvazi, kendi ölümüne neden olan silahları, modern çalışan sınıfı - proleteriyayı yaratmaktadır (Marx & Engels, 1848: 60).

Sınıf çatışmalarının temeli üzerinde endüstriyel kapitalizmin değişmesine ilişkin bir kuram geliştirmesine ek olarak, Marx, sınıflar arasındaki ilişkilerin ifade ettiği ikili (dichotomous) modelden daha karmaşık ve problematik olduğunu, bu durumun sınıf oluşumu ya da çatışmasının ortaya çıkaracağı bütünsel değişim için olası engelleri gösterdiğini belirtmektedir. Devrimci değişmeye doğru ilerlemeyi engelleyen ilk karmaşıklık, genellikle şu ana kadar söz edilen iki sınıftan daha fazla sınıf olmasıdır (Edgell, 1993: 8). Bazı sosyologlar, Marx'ın iki karşıt sınıfa ayrılmış bir kapitalist toplum kavramının eskimiş olduğunu (Dahrendorf, 1964; Parkin 1979) ve işçi sınıfı pahasına orta sınıfın genişlediğini ve bu orta sınıfın proleter olma durumunun tartışıldığını ileri sürmektedir. Tarihin, Marx'ı çürüttüğüne ilişkin savları ortaya koyan kuramcılar, Weber'in sınıf çözümlemesine daha çok ilgi duymaktadır.

B. Max Weber'in Sınıf Durumu Kavramı

Weber, geliştirdiği tabakalaşma kuramında sınıf kavramına yer vermektedir. Ortak bir sınıf durumunu paylaşan belirli insan grubu olarak gördüğü sınıfı, "verili bir ekonomik düzende gelir uğruna malları ve bilgileri-becerileri satma sonucu oluşan gücün türü ve miktarı ya da

gereği ile belirlenen fırsat kadar malları, dışsal yaşam koşullarını (external living conditions) ve kişisel yaşam deneyimlerini (personal life experience) sağlayan tipik şanslar” olarak tanımlamaktadır. Piyasada şansın ya da fırsatın türü, bireylerin kaderi için ortak koşul olmaktadır (Weber, 1961: 181, 182). Weber’e göre (1) birçok insan, ortak olarak yaşam şanslarının kendine özgü nedensel unsurlara sahip olduğunda, (2) bu unsurlar, bireylere gelir sağlamak için mallara ve fırsatlara sahip olma gibi ekonomik çıkarlarla sunulduğunda, (3) mal ya da işgücü piyasası koşullarında ortaya çıktığında, bir “sınıf”tan söz edilebilir (Gerth & Mills 1948: 181). Böylece sınıf durumu, yaşam şanslarını belirleyen piyasayı yansıtmaktadır.

Weber, güç ilişkileri yoluyla oluşan piyasa-yerini (the market-place), sosyo-ekonomik nitelikte görmektedir. Piyasalar güç dağılımındaki eşitsizliklerin bir sonucu olarak yaşam şanslarını artırmakta ya da sınırlamaktadır. Bu tür eşitsizlikleri, sınıf durumları olarak kavramlaştırmaktadır. Güç eşitsizliklerinin öğeleri yoluyla sınıf çözümlemesi yapmaktadır. Farklı piyasa sonuçları, bireylerin eğitim, bilgi, beceri ve yetenek farklılıklarına dayandırılmaktadır. Weber’in piyasa gücü (the market power) tartışması, pazarlanabilir kaynaklara sahip olma ve kontrol etme yoluyla oluşan güç eşitsizliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan farklı yaşam şanslarıdır. Bireylerin yaşam şansları ve dikey hareketlilik fırsatları, endüstri ve kent toplumunda (gesellschaft) sınıfın yapılanma süreci olarak görülmektedir. (Holton & Turner, 1990: 180). Mülkiyeti içeren ve bu yüzden yaşam şanslarına katkı yapan nedensel unsurlar, ayrıcalıklı ve ayrıcalıklı olmayan mülkiyet sınıflarına (positively and negatively privileged property classes) (mülkiyete sahip olanlara ve sahip olmayanlara) yol açmaktadır. Eğitim, bilgiler ve beceriler, toplumda kazanan (acquisition) ya da ticari (commercial) sınıflara neden olmaktadır. Weber, birçok piyasa durumunu görmekte ve böylece sınıfı belirlemenin güçlüğü ile karşılaşmaktadır. “Ekonomi ve Toplum”adlı yapıtında 20’nin üzerinde ayrıcalıklı ve ayrıcalıklı olmayan mülkiyet (property) ve kazanan (acquisition) sınıfları belirtmektedir. Bu çoğulcu sınıf anlayışını, içerisinde bireysel ve kuşaksal hareketliliğin kolay ve tipik gerçekleştiği sınıf durumlarının bütünü anlamında sosyal sınıf tanımıyla çözümlemektedir (Giddens & Held, 1982: 69). Weber, şu grupları sosyal sınıf olarak belirlemektedir: (a) bir bütün olarak çalışan sınıflar (the working class as whole), (b) küçük burjuvazi, (c) mülkiyeti olmayan entelektüeller, uzmanlar

(specialists), teknisyenler ve alt düzey yöneticiler, (d) mülkiyet ve eğitim yoluyla ayrıcalıklı konumda olan sınıflar, diğer bir deyişle mülkiyet ve iş (occupation) hiyerarşisinin üstünde yer alanlar (Weber, 1968a: 305). Kısaca Weber'in kapitalist toplumun sınıf yapısına ilişkin betimleyici düzeydeki açıklaması, sınıf yapılanmasını bir yanda üretim ilişkilerinde diğer yanda piyasa ilişkilerinde belirlemesine karşın Marx'dan farklıdır (Crompton, 1998: 33).

Weber, olumlu ayrıcalıklı sınıfları, mülkiyete (ownership) ya da mal-mülke (property) sahip sınıflar ve kazanan (acquisition) ya da ticari (commercial) sınıflar olarak ikiye ayırmaktadır. Örneğin toprak, bina ve insanlar gibi malların (property) farklı türlerine sahip sınıflar ile örneğin endüstriyel ve tarımsal girişimciler, tüccarlar, bankerler, niteliklerini ve becerilerini, bilgilerini tekelleştiren çalışanlar ve profesyoneller gibi piyasalara sunabildikleri mallara (goods), hizmetlere, becerilere ve bilgilere sahip sınıfları tanımlamaktadır (Weber, 1968a: 303, 304). Weber, bağımlılar (the unfree), alt sınıflar (the declassed) ve yoksullar (the paupers) biçiminde ayrıcalığı olmayan üç tür sınıfı, becerililer (skilled), yarı-becerililer ve becerisizler (unskilled) biçiminde çalışanlar olarak üç tür ayrıcalıklı olmayan ticari sınıfları (negatively priveleged commercial classes) ayırt etmektedir. Weber, köylüler, zanaatçılar (craftsmen), eğitim diplomasına (credentials) ya da bilgilere, becerilere (skills) sahip çalışan gruplar, serbest profesyoneller (liberal professions), kamu ve özel sektörde çalışan memurlar (official) gibi çeşitli orta sınıfların varlığını göstermektedir (Weber, 1968a: 303, 304). Sosyal sınıfları yansıtan sınıf durumlarının çokluğunu (the constellation of class situations) tartışmaktadır. Sınıf ve statü durumlarını ayırt etmekte, sınıf durumunun modern toplumda egemen bir faktör olduğunu söylemektedir (Weber, 1961: 190).

Böylece Weber'e göre sınıf, temelde ekonomik bir olgudur ve kişinin piyasa durumu ile belirlenmektedir. Mülkiyet ve mülkiyetin yokluğu, bütün sınıf durumlarının temel kategorisidir (Weber, 1961: 182). Weber, sosyal tabakalaşma yapısı kavramıyla farklı sosyal tabakalaşma biçimlerini çözümlenmekte, çok sayıda ayrıcalıklı sınıfları (positively privileged classes), ayrıcalıklı olmayan sınıfları (negatively privileged classes) ayırt etmekte, sınıf durumlarını ve sınıf durumlarının çokluğunu tanımlamaktadır. Sınıf yapısı, özellikle son derece karmaşık ve çoğulcudur (Edgell, 1993: 13). Piyasa koşullarında mülkiyet-mal sahibi olmak ya da gelir sağlamak gibi salt ekonomik çıkarlar, bireylerin

yaşam olanaklarını yaratmaktadır. Bu bakımdan sınıflar, (1) sahip oldukları maddi varlık ve zenginlikleriyle tanımlanan sınıflar (besitzklassen), (2) edinme ya da kazanma biçimleriyle tanımlanan sınıflar (erwerbssklassen) olarak ayırt edilmektedir. Toplumda dört temel sınıf, kapitalizmin koşullarında görece genelliğiyle seyrek ve güç gerçekleşen toplumsal hareketlilik süreçleriyle birlikte kendini göstermektedir. İlk olarak, toplumda bireyler, üretim araçlarına ya da mülkiyete sahip olanlar ve mülkiyete sahip olmayanlar biçiminde bölünmektedir. Daha sonra her iki grup mülkiyetin türüne ve piyasaya sunulabilen hizmetin türüne göre farklılaşmaktadır. Weber, Marx gibi iki-tarafli bir model kullanmakla birlikte, çoğulcu sınıflar anlayışını benimsemektedir. Sahip olan sınıflar (besitzklassen) ve kazanan-edinen sınıflar (erwerbssklassen) arasında yaptığı ayırım, iki-tarafli ve çoğulcu sınıf anlayışı ölçütlerinin birleşmesinden ortaya çıkmaktadır. Bir yanda kazanç ve gelir sağlayabilmek amacıyla kullanılabilen mülkiyet türleri ve diğer yanda gelir sağlamak için pazara sunulabilen bilgi, beceri, yetenek gibi hizmet türleri. Böylece karışık bir tipoloji ortaya çıkmaktadır. Sınıflar, sahip olan (besitzklassen) ve kazanan (erwerbssklassen) biçiminde ikiye ayrılmakla birlikte, sınıfların ortaya çıkmasına neden olan mülkiyet türleri büyük ölçüde farklılaşabilmekte ve egemen sınıflar içinde farklı birçok türde çıkarlar yaratabilmektedir.

Gerth ve Mills'e göre Weber, sınıf kuramını bireyin eylemleri ile yapılandırmakta ve eylem, Weber'in aşırı-bireyci ontolojisinde ve epistemolojisinde deneysel bir temele sahiptir. Weber, bireylerin maddi etkinliklerinin belirleyici ve baskın olduğunu görmemekte fakat bireyin anlamlı eylemlerini belirtmektedir. Toplum, bireylerin ortak biçimde uyum gösterdiği ve benimsediği toplumsal değerlere dayalı eylemler bütünü olarak tanımlamaktadır (Gerth & Mills, 1948: 55). "Ekonomi ve Toplum" (Economy and Society) adlı yapıtında şunu dile getirmektedir: "Sosyoloji bireyi ve bireyin eylemini, toplumun 'atomu' gibi temel birim olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımda birey anlamlı davranışı göstermektedir. Genel olarak sosyolojiye göre "devlet", "ilişki", "feodalizm" ve benzer kavramlar, insan ilişkilerini ve etkileşimini tanımlayan belirli kategorilerdir. Bu nedenle, bu kavramları "anlaşılabilir" eyleme, yani ilişki ve etkileşim içerisinde olan bireylerin eylemlerine indirgemek, sosyolojinin görevidir" (Weber, 1968: 928). Bu iddialar temelinde Weber, piyasayı, bireylerin alışveriş ya da ticaret yapma, kâr, kazanç, gelir, yarar elde etme vb hedeflerine ulaşmaya

çalıştığı ekonomik eylemlerin bütünü olarak tanımlamakta ve “yapısal” bir mülkiyet ya da mal (commodity) ilişkisinin temel maddi sonucu olarak görmemektedir. Sınıf kavramı, piyasadaki şansın ya da fırsatın türü olarak bireyin yazgısını belirleyen en önemli faktör olmaktadır. Sınıf durumu, sonuçta piyasa durumudur. Bireyler, ister kredi, ister işgücü, isterse mal piyasası olsun, aynı ekonomik alana katılmakla ve girmekle yaşam şansları belirlediğinde, aynı sınıf durumuna sahip olmaktadır (Wenger, 1987: 51, 52). Cox’un (1950: 223, 224) Weber’e dayandırdığı ve dağıtıcı-bölüştürücü (distributive), Marx-karşıtı bir düşünce olarak gördüğü piyasadaki sınıfın doğumu ve ortaya çıkışı açık, belirgin bir durumdur. Cox, Weber’in sınıf kavramı ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Weber, “piyasa”nın yapısından sınıf kavramı çıkarmaya çalışmaktadır. Sınıf hakkındaki görüşlerine ilişkin tartışmalar için ortak bir çıkış noktası şu olabilir: Bizim terminolojimize göre sınıfı yaratan etmen, belirli ekonomik çıkarlardır, gerçekten sadece piyasanın varlığı ile ilgili olan çıkarlar. Piyasa, yapının önemini azaltan biçimde birçok fırsatlar sağlamaktadır. Ekonomik çıkarlar, sınıf ilişkisinden önce gelmekte ve sınıf ilişkisini aşmaktadır. Ve piyasalar, sınıf düzeninin varlığından önce gelmektedir” (Gerth & Mills, 1948: 183). Giddens (1973: 163) ise şunları belirtmektedir: “Weber’in sınıf kavramı, hareket noktası olarak, piyasada ekonomik eylemin çözümlenmesini içermekte ve sınıfı, ekonomik “eylem”in bir biçimi olarak görmektedir. Weber, ekonomik eylemi toplumda barışçıl yollarla geliri, kârı, kazancı, yararı hedefleyen davranışlar olarak tanımlamaktadır. Bireyler mülkiyetle, mallarla ya da hizmetlerle ilişkili olarak piyasada gelir, kâr, kazanç ve yarar elde edebilmektedir. Piyasa, doğrudan takastan, değiş tokuştan (exchange) (barter) farklı olarak rekabetçi alışveriş ya da ticaret yoluyla gelir, kâr, kazanç ve yarar sağlayan ekonomik eylemlerden oluşmaktadır. Kâr etme ve rekabet ortamında alışveriş ya da ticaret yapma olgusu, ya tüm toplumsal düzenlerde yer almaktadır. Weber genel piyasa ve kâr etme, yarar sağlama (profit) durumlarını tanımlamakta ve buradaki kâr etme kavramı, Marx’ın artı değer kavramına az çok uymakta ve bu nedenle sadece kapitalizme değil tüm sınıf toplumlarına uygulanabilmektedir. Bu bakımdan Weber’e göre sınıf, tıpkı Marx’ın belirttiği gibi bütün tarihsel dönemlerde yer almaktadır. Marx’a göre yine bu tür bir yorum, bütün toplumlarda evrensel olarak artı-değer ilişkisinin geçerli olduğunu ve dağıtım-bölüşüm (distribution) kurumlarının toplumsal üretim ilişkilerinin hizmetinde olduğu gerçeğini

göstermektedir. Yani Marx'a göre sınıf, sadece sınıf-değer ilişkisinin (the class-value relation) gerekli sonucu olan piyasalardan önce gelmektedir. Kapital'de Marx'ın mal fetişizmi konusunu ele aldığı ve Althusser'in (1970) haklı olarak çok etkilendiği görüş, piyasanın sınıf sürecinin temel toplumsal yeri olduğu anlayışını doğrudan reddetmektedir. Bu, sınıflı yapısal bir olgu olarak gören Marxçılar için açık ve belli olmakta, fakat fenomenolojik perspektiften bakıldığında yetersiz kalmaktadır. Yani, bireyle belirli biçimde karşı karşıya gelenin piyasalar mı ya da değerler ilişkisi mi olduğu tartışılmaktadır" (Wenger, 1987: 49, 51).

Weber'in piyasa durumu kavramı, büyük ölçüde güçlü bir metodolojik bireyseliği paylaşan Avusturya neo-klasikçilerinden etkilenmektedir. Piyasa, maliyet-kâr yoluyla avantaj hesaplamalarının yapıldığı bir yer ve kişisel olmayan bir alan olarak tanımlandığında büyük olasılıkla araçsal amaçsal (instrumental purposive) rasyonelitenin (akılcılığın) en klasik örneği olarak kabul edilmektedir. Piyasayı, sadece duygusuz bir para-nakit bağlantısı olarak görmek yerine, anti-organik, romantik-olmayan görüşü, Weber'i piyasayı, hem olanak tanıyıcı hem de sınırlandırıcı modern rasyonel (akılcı) bir araç olarak görmeye yöneltmektedir. Piyasa etkinliklerinde amaçlar ile araçlar, değerler ile teknik arasındaki fark, ahlaki düşüncelerin sürekli müdahalesi olmadan maliyet-kâr hesaplarının yapılmasını sağlamaktadır. Piyasa, sadece aktörlerin-oyuncuların, belirli bir amaca ulaşması için en iyi yolu sağlamakta ve aynı zamanda yakın amaçlar arasında daha rasyonel (akılcı) olanı seçmesini olanaklı kılmaktadır (Holton & Turner, 1990: 179, 181).

Weber, sınıfı tanımlamak için Marx gibi mülkiyet ölçütüne yer vermektedir. Sınıf konumları gelir getiren mülkiyetin türüne ve piyasaya sunulabilecek hizmetlerin türüne göre değişebilmektedir. "Konut binaları, üretim kuruluşları, depolar, mağazaların mülkiyeti, ekilebilir toprakların mülkiyeti (işletmelerin büyüklüğü ve küçüklüğü nicelikten doğan nitel farklılıklar yaratabilmektedir), madenler, sürüler, insanların (kölelerin) mülkiyeti, taşınabilir üretim araçları, her türlü sermaye malları özellikle para ya da her an ve kolaylıkla paraya dönüştürülebilecek araçların mülkiyeti, insanın kendi emeğinin ya da başkalarının emeğinin ürünleri üzerinde tasarruf hakkı, her türlü devredilebilir tekel üzerinde tasarruf hakkı- bütün bu ayrımlar, mülkiyet sahibi bireylerin sosyal sınıf konumlarını farklılaştırmakta ve mülkiyetin kullanımına ve özellikle parasal karşılığı olan mülkiyetin kullanımına belli bir "anlam"

vermektedir. Bu nedenle mülkiyet sahibi bireyler, örneğin rantiyeye sınıfına ya da girişimciler sınıfına üye olabilmektedir (Weber, 1968: 928). Değiş-tokuş amacıyla piyasada rekabet eden bireylerden oluşan bir toplumda mülkiyetin dağılım biçimi, belirli yaşam olanakları yaratmaktadır. Marjinal fayda yasasına göre bu dağılım biçimi, değerli sayılan mallar için girilen rekabet ortamında “mülkiyeti olmayan bireyleri” dışlamakta ve mülkiyet sahiplerinin lehine işlemekte, kârlı iş fırsatlarını sunmakta ve mülkiyet sahiplerine, mal edinme tekeli vermektedir. Mülkiyet sahiplerinin fiyat savaşlarındaki gücünü, sadece hizmetlerinden ya da kendi emekleriyle yarattıkları mallardan başka sunacakları, satacakları bir şeyleri olmayan ve varlıklarını sürdürebilmek için emeklerini satmak zorunda olan bireylere karşı arttırmaktadır. Mülkiyetin eşitsiz olarak dağılım biçimi, mülkiyet sahiplerine, mülkiyetlerini “servet” alanından “sermaye malları” alanına kaydırma olanağı açısından bir tekel sağlamakta ve böylece girişimcilik işlevini ve sermaye kazançlarını dolaylı ya da dolaysız paylaşma olanaklarını yaratmaktadır. Bütün bunlar, saf piyasa koşullarının egemen olduğu bir alanın çerçevesi içinde gerçekleşmektedir. “Mülkiyet” ve “mülksüzlük” bu nedenle bütün sınıf konumlarının temel kategorileri olmaktadır (Weber, 2003: 270). Örneğin, mülksüz köle ya da serfi, sürü sahibi bireyin egemenliğine soka salt mülkiyet gücü, gerçek “sınıf” oluşumlarının habercilerindedir. Bu tür topluluklarda borçlanmaları kurala bağlayan yasaların sertliği nedeniyle, salt “mülkiyet” bireyin yazgısı açısından ilk kez belirleyici bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Weber, 2003: 271).

Weber, feodalizm sonrası Avrupa’da modern kapitalizmin ortaya çıkışının altında yatan koşulların, Marxist yorumunu büyük ölçüde kabul etmektedir. Kapitalizmin ortaya çıkışının altında yatan koşullar, kentli imalatçı bir sınıfın yükselişini sağlamaktadır. Bu kentli imalatçı sınıfın tamamen olgunlaşmış kapitalist girişimciler şekline dönüşümü, geçimini kazanmak için pazarda işçiliklerini satmak zorunda olan ve kendi üretim araçlarından koparılan sözde özgür ücretli emekçiler yığınının oluşumuna dayanmaktadır (Giddens, 1999: 55). Fakat Weber’e göre modern kapitalizmin yayılması mutlak ve görece bir anlamda işçinin sadakaya muhtaç hale gelmesine yol açmamaktadır. Kapitalist dönemin başlangıcından bu yana işçi sınıfının maddi konumu, tarımsal alanda çalışanlara göre genellikle daha yüksek olmaktadır. Kapitalist gelişme süreci, kendi içinde homojen iki sınıf arasında giderek artan bir kutuplaşmayı yansıtan bir sınıf yapısı yaratmamaktadır. Tam aksine

gidişat, çeşitlenen bir sınıf ilişkileri sistemine doğrudur. Kapitalist işbölümüyle ortaya çıkan piyasa ilişkilerinin karmaşıklığı, Weber'in kazanan sınıflar (erwerbsklassen) formülünde önerdiği gibi, farklı ama üst üste gelen bir ekonomik çıkarlar yelpazesi yaratmaktadır. Weber'in mülkiyete sahip olmayan kategoriler arasında farklılaşma düzeylerini içeren sınıflar modeli, önemli ve anlamlı görülmektedir. Piyasaya sunulabilir belirli bilgilerin, becerilerin, yeteneklerin sahiplenilmesi anlamında tekelleşmek ve hatta bu yetenekleri kısmen kontrol etmek için belirli el-emekçileri gruplaşmalarının-sendikalar yoluyla-gerçekleşmesi ölçüsünde, düşük düzeylerdeki sınıf yapısında sınıfsal çıkarlar bölünebilmektedir. Toplumda bürokratikleşme artmakta ve yaygınlaşmakta ve bu sürece bağlı olarak işe alınma durumu çeşitli düzeylerde eğitimsel niteliğe bağlı olmakta ve belirli eğitim-öğrenim düzeyini gerektiren mesleklerle ilişkili işler ve iş piyasasında el emekçisi olmayan (non-manual) işçiler artmaktadır. Bu süreç el-emeğine dayalı (manual) mesleklerin durumuyla karşılaştırıldığında sınıfsal durumları görece olarak belirgin biçimde iyileşen "beyaz yakalılar" kesimini ortaya çıkarmaktadır (Giddens, 1999: 57, 58).

C. Marx ve Weber'in Tabakalaşma Kuramlarını Karşılaştırma

Marx, sınıfları üretim ilişkileri ile tanımlamakta ve sosyal konumların nesnel yapısı olarak kavramlaştırmaktadır. Sınıf ilişkilerini ve çatışmasını, sömürüye dayandırmaktadır. Politik ve ideolojik egemenliği (domination), sadece sömürüyü sağlama aracı olarak yorumlamaktadır. Sınıfı, sosyal tabakalaşma ve bölünmenin en önemli bir boyutu olarak görmektedir. Weber ise sınıfları, piyasalarda yer alan ortak konumlar olarak tanımlamakta ve sosyal eylem teorisi ile yapılandırmaktadır. Weber'e göre egemenlik, kendine özgü bağımsız güce ve mantığa sahip amaçlarla ilişkilidir. Sınıf, statü ve parti ilişkileri ile kesişmekte ve bu ilişkilerden önemli olmaktadır.

Marx, sınıf kavramıyla ilişkili sömürü olgusuna daha çok önem vermektedir. Sömürüyü, bir bireyin ya da sınıfın, diğer bir birey ya da sınıfın emeğini elde edebilme kapasitesi biçiminde tanımlamaktadır. Weber ise politik, ideolojik egemenlik, baskı (domination) olgusunu dile getirmektedir. Egemenliği (domination), bir bireyin ya da sınıfın diğer bir bireye ya da sınıfa boyun eğdirme gücü olarak görmektedir. Marx'a göre ekonomik sömürü ilişkileri anlamında sınıf ilişkileri, açık biçimde çok

önemli olmaktadır. Politik ve ideolojik egemenlik ilişkileri ise özel mülkiyet hakkını güvence altına alan yasalarda olduğu gibi ya sömürü koşullarını güvence altına alma aracı olarak ya üretim aşamasında işçiler üzerindeki çeşitli kapitalist egemenlik biçimlerinde olduğu gibi sömürüyü gerçekleştirme ve derecesini arttırma aracı olarak ya da kapitalistlerin, devlet, medya vs aracılığıyla uyguladığı güçlerde olduğu gibi sömürü ilişkilerini kalıcı hale getirme, sağlamlaştırma ve sürdürme aracı olarak ortaya çıkmaları bakımından ikincildir. Weber ise egemenlik ilişkilerini, sömürü kavramıyla karşılaştırdığında hiçbir şekilde ikincil olarak görmemektedir. Bireyler bazen, emeklerini sömürmek için diğer bireyler üzerinde egemenlik kurmaya çalışmakta, fakat bunu aynı zamanda, ilişkili olduğu sosyal prestij için ve bazen sadece kendi uğruna ve hatırına (sake) istemektedir. Weberci tabakalaşma kuramında egemenlik, daha köklü ve temel bir kavram olarak görülmektedir. Sömürü ilişkilerini vurgulayan açıklamalarla karşılaştırıldığında, Weber'in yazılarında geleneksel, karizmatik ve rasyonel-yasal olarak tanımlanan farklı otorite biçimlerini destekleyen anlam sistemleri, toplumların yapısını açıklanmak için daha önemli bir öge olmaktadır. Weber, sınıflar arasındaki ekonomik çatışmaları, egemen (dominant) ve ayrıcalıklı gruplar ile bağımlı, alt ve ayrıcalıksız gruplar arasındaki daha genel politik mücadele fenomeninin görünümünden sadece biri olarak görmektedir (Burris, 1987: 78, 79). Parkin (1979: 46) ve Giddens (1981: 60) gibi bu geleneği izleyen modern Weberciler, sömürüyü, daha genel nitelikteki egemenlik (domination) olgusunun bir alt türü olarak ele almaktadır. Weber sınıf durumuna ve sınıf ilişkilerine önem vermekle birlikte diğer tabakalaşma ölçütleriyle özellikle statü gruplarıyla ve partiyle ilgilenmektedir.

Marxist sınıf kuramı, somut bireylerin bilinç ve motivlerinden çok birey-üstü yapının mantığına dayanmaktadır. Marx'a göre maddi varlıklarını ortak biçimde üreten toplumlarda tarihsel ve kendine özgü karmaşık sosyal ilişkiler olarak tanımlanan en önemli yapı, üretim biçimidir. Sosyal sınıflar, artık ürünü (the surplus product) üretme ve elde etme sürecinde birbirleriyle ilişkili sosyal konumların nesnel yapısı olarak üretim biçimi içerisinde tanımlanmaktadır. Davranışları koşullandıran konumları işgal eden belirli bireylerden bağımsız ve nesnel olarak var olan ve maddi çıkarları, kapasiteleri ve zorlamaları (constraints) gerektiren sınıf konumları anlamında "boş yerler" in yapısı olarak sınıftan söz edilmektedir. Weberci kuram ise bireye (human

agency) daha çok önem vermektedir. Birey-üstü yapılar, ya metodolojik bireyciliği kabul etme nedeniyle açıklayıcı kavramlar olarak reddedilmekte ya da toplumsal eylemlerin sonuçları olarak ele alınmaktadır. Weberci kuramda sınıflar, üretim modeli gibi nesnel bir yapının ortaya çıkardığı bir şey değil, bilinçli insan oyuncularının (aktörlerinin) güdülenen eylemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve belirli bir toplumsal eylem biçimi ile tanımlanmaktadır. Bu eylemler, öznel anlamı açısından bakıldığında, değerli ve kıt olarak nitelendirilen kaynaklara ulaşmayı amaçlayan ve piyasadaki kazançlarını en yükseğe çıkarmaya çalışan davranışlar ve eylemler olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, toplumsal sınıfların yapısı ve etkileri, üretim modelinin mantığından anlaşılammakta ve toplumsal eylemin gösterdiği anlam sistemleri bakımından araştırılması gerekmektedir (Burriss, 1987: 69, 70).

Weber, sınıfları piyasada yer alan konumlar olarak kavramlaştırmakta, piyasa ödülleri, çıkarlarına, gelirlerine farklı düzeylerde ulaşmaları bakımından tanımlamaktadır. Sınıfları bireyin sahip olduğu farklı düzeylerde eğitilmiş işgüçleri ve yetenekleri bakımından toplumsal eylem kuramı olarak görmektedir. Weberci tabakalaşma kuramı bireye önem ve öncelik vermektedir. Bireyler, güdülerini, amaçları ve stratejileriyle piyasada çıkarlarını ve gelirlerini arttırmak için çabalamaktadır. Piyasada yaşam şansı ve fırsatı yakalamaya çalışmaktadır. Bireylerden oluşan gruplar, piyasada daha ayrıcalıklı bir konum ve çıkar elde etmek için mücadele etmekte ve örgütlenmektedir.

Weber, sınıfları, farklı alanlarda çalışan birey grupları olarak emek piyasası konumu bakımından tanımladığı için Weberci gelenek içindeki yazarlar, sınıfları, kısmen, sahip oldukları gelir düzeyleri açısından tanımlamaktadır. Marxçılar ise sınıfın önemli ve belirgin tanımlayıcı özelliğini, iş (employment) ilişkileri özellikle sermaye ile emek arasındaki bölünmeler olarak tanımlamakta ve gelirin miktarından çok kaynağını önemsemektedir. Bu nedenle Marxçılar'a göre aynı sınıfın üyeleri, çok farklı gelir düzeylerine sahip olabilmektedir. Aynı sınıfın üyeleri örneğin ücretli olarak çalışan işçilerle maaşlı olarak çalışan profesyonel meslek sahibi bireyler, farklı gelir düzeylerine sahip olabilmekte buna karşın işverenle ilişkileri boyutunda ücretli ya da maaşlı olarak çalışmak ve üretim araçlarına sahip olmamak gibi ölçütler bakımından benzer koşulları paylaşmakta ve benzer bir iş ilişkisi ağı içerisinde yer almakta ve bu nedenle ortak bir konumda bulunmaktadır.

Weber ve Marx her ikisi de sınıfı sonuçta toplumsal eşitsizlikle ilişkilendirmekte ve sınıfla toplumsal eşitsizlik arasında açık bir ilişkinin varlığını kabul etmektedir (Savage, 2000: 58).

Marx'ın sınıf kuramı, üretimde yoğunlaşmakta, Weber'in sınıf kuramı ise değiş-tokuş ya da dağıtım, dağılım (exchange or distribution) üzerine odaklanmaktadır (Holton & Turner, 1990: 180). Weber'in tanımladığı sınıflar, piyasalarda örneğin emek, kredi ve mal piyasalarında varlığını göstermektedir. Marx'ın tanımladığı sınıflar ise üretimde işlerlik göstermektedir. Weber, üretim ve piyasa alanında farklı sınıf yerlerine uyabilir nitelikte, tüm piyasalarda kullanılabilir olan fiyatın marjinal faydalılık kuramını (the marginal utility theory of price) ileri sürmektedir. Marx ise üretim alanında geçerli olan işgücü kuramını (the labor theory) ya da artık-değer kuramını oluşturmaktadır. Bu fark uzun bir süredir, iki sınıf kavramı arasındaki büyük ve tamamen uzlaşmaz bir ayrım olarak görülmektedir (Cox, 1950: 225). Sınıfı tanımlamak için üretim ilişkilerine ve piyasa ilişkilerine görece önem verilmektedir. Marx, temel sınıf bölünmelerini üretim ilişkileri alanında görmektedir. Weber ise sınıfları, farklı düzeylerde piyasa ödüllere ulaşmak bakımından tanımlamaktadır. Weber'in bu tanımı, sınıfları ya da sınıf konumlarını arttırmaktadır. Marx, üretimi sınıflar arasındaki nesnel ilişkiler yapısı olarak kavramlaştırmaktadır. Weber ise piyasa ilişkilerini, gelirlerini, kârlarını ve kazançlarını arttırmak amacıyla çaba gösteren ve mücadele eden bireylerin (human agents), güdüleri ve stratejileri bakımından çözümlemektedir. Sömürü kavramına ilgisi, Marx'ı üretim üzerinde odaklanmaya yöneltmektedir. O, piyasa işlerini serbest değiş tokuş ilişkileri olarak görmekte ve artı değerinde elde edilmesi olgusunun sadece üretim sürecinde gerçekleştiğini tartışmaktadır. Marx'a göre üretim ilişkileri, sömürülenler ile sömürülenler arasındaki tek bir boyutta kutuplaşmaktadır. Weber'e göre ise gruplar, piyasaya girmek için ve daha ayrıcalıklı bir konuma ulaşmak amacıyla çaba göstermekte ve mücadele etmekte ve bu nedenle örgütlenmektedir. Bu koşullarda ve özelliklerde çok sayıda gruplar ve odaklar ortaya çıkmaktadır (Burris, 1987: 82, 83).

Marx'ın üretime ve üretim araçlarına ilişkin görüşleri ile Weber'in piyasa kavramı arasındaki ilişki tartışılmaktadır. Barbalet (1982) gibi yorumcular, Weber'in piyasa-merkezli sınıf kuramının sadece üretimin yol açtığı dağıtım sonuçları ve etkinlikleri ile ilgilendiğini ileri sürmektedir. Holton ve Turner'a göre ise Weber, mal

piyasaları ile birlikte toprak, işgücü, sermaye ve girişimcilik gibi üretim faktörlerine ilişkin piyasalarla ilgilenmektedir. Bireyler, üretimden ortaya çıkan farklı kaynaklara girmektedir. Etken ve belirgin olan piyasalar, piyasa gücünün farklı türlerinden ortaya çıkan yaşam şanslarındaki eşitsizliklerle ilişkili olmaktadır (Holton & Turner, 1990: 180, 181). Üretimin kendisi bir piyasalar kümesi olarak tanımlanmakta ve üretim alanı, örneğin emek, ürün, mal ve finans piyasaları ile ilişkili olarak açıklanmaktadır. Bir anlamda, Weber'in piyasaları Marx'ın üretim araçlarını kapsamakta ve onu temel alarak gelişmektedir. Fakat Marx, sınıf oluşumunu ve çatışmasını bu alana yerleştirirken, üretimi temel olarak bir piyasa gibi düşünmemekte ve üretimi, yapısal ekonomik bir sektör olarak görmektedir. Üretim sektörü, diğer sektörlerden daha önemli ve temeldir. Çünkü üretim sektörü, çeşitli piyasaları yaratmaktadır. Üretim modeli, Weber'in tanımladığı piyasalarla ilişkili olmakta ve ekonominin diğer kesimlerini belirlemektedir (Wiley, 1987: 22).

Weber, piyasa ya da değiş-tokuş ilişkilerine dayanan sınıf tanımını yapmakta, Marx ise üretim ilişkilerini tercih etmektedir. Marx, kapitalizmi çözümlmek için sermaye ve işgücünü, Weber ise sermaye, işgücü (raw labour power) ve bilgileri-becerileri (skills) temel almaktadır. Bu bakımdan hem Marx hem Weber, üretim varlıklarının sahipliğine (the effective ownership of production assets) göre sınıfları belirledikleri için üretim temelli tanımları benimsemektedir. Weber, üretime, değerli bir nitelik olarak kabul edilen ve bilgilerin, becerilerin, yeteneklerin ticaretinin yapıldığı piyasa değiş tokuşlarının getirdiği avantajlı durumdan bakmaktadır. Marx ise üretimi, yarattığı sömürünün avantajlı durumundan bakmakta ve çözümlenmektedir (Wright, 2000: 107). Hem Marx hem de Weber, sınıfı tanımlamak amacıyla piyasa ilişkileri ile ilgilenmektedir (Abercrombie & Urry, 1983). Marx, üretim alanını ve ilişkilerini, dağılım ve tüketim alanından öncelikli olarak ele almakta ve sömürüyü, değiş tokuştan çok, üretim ilişkileri bakımından açıklamaktadır. Üretimde artık değer oluşumu, sömürü ve işgücü piyasasında serbest değiş tokuş üzerine yoğunlaşmaktadır. Marx'a göre üretim ilişkileri sürecinde işgücü mal-meta durumuna gelmekte ve ücretli işgücü-sermaye ilişkisinde işgücü sömürülmektedir. Piyasanın özgürlüğü, eşit olmayan emek piyasasının gücü ile engellenmektedir. Artık-değerin oluşumu, işsizler ordusunu yansıtan emek dünyası ile sermaye arasında eşit olmayan işgücü piyasası ilişkilerini gerektirmektedir. Toplumda

sosyal işbölümü ve eşit olmayan ilişkiler, piyasa koşullarındaki değişmelere bağlı olarak sürekli karşıtlığı, mücadeleyi ve yeniden görüşmeyi içeren nitelik göstermektedir. Weber'in, üretimden çok daha merkezi olarak piyasa değiş tokuşu üzerindeki vurgusu, Marx'ın görüşleriyle bir ölçüde uyumludur. Her ikisi de güç ve gelirin dağılımında piyasa eşitsizliklerinin önemiyle ilgilenmektedir. Weber, öncelikle Marx'a göre sınıf açısından piyasayı daha merkezi olarak görmektedir (Marshall ve diğerleri, 1985). Weber, nesnel bir artık-değer kuramına gerek duymamaktadır. Bu anlamda, ne kadar eşitsizlik düzeninde yer alsın da üretim süreçlerinin mülkiyet haklarını elinde bulunduran bireyleri ya da sınıfları, mutlaka sömürücü olarak tanımlamamaktadır. Üretim güçlerinin eşitsiz dağılımından kaynaklanan piyasa temelli güç çatışmasını, toplumda gelir yoluyla yaşam şanslarına ulaşma durumuyla ilişkili görmektedir (Holton & Turner, 1990: 181, 182).

Weber'in piyasa-temelli sınıf kuramı, kaynaklara sahip olmayı, kontrol etmeyi ve güç eşitsizlikleri ile ilişkili karmaşıklıkları konu edinmektedir. Mülkiyet boyutunda sermaye kaynaklarına sahip olma, farklı yaşam şansı durumlarını belirlemektedir. Örneğin, mülkiyeti olmayan çalışanlara karşıt bir konumda olan rantiyeciler (the rentier). Sınıfı belirleyen mülkiyet ölçütünü kabul etmekle birlikte, Marx'tan farklı olarak Weber, mülkiyete sahip sınıf konumlarından farklılaşan ticari (commercial) sınıf konumları çerçevesinde pazarlanabilir bilgilere, becerilere ve yeteneklere sahip olma durumunu tanımlamaktadır. Yöneticiler ve profesyoneller gibi pazarlanabilir bilgilere, becerilere, yeteneklere sahip olan bireyleri, becerisiz işçilerden ayırt etmektedir. Hem kapitalist sınıftan ve hem işçi sınıfından farklı olarak pazarlanabilir bilgilere, becerilere, yeteneklere sahip maaşlı orta sınıfı çözümlemektedir. Bu çözümlemenin Marx'ın sınıf kuramında yer almadığı ileri sürülmektedir. "Yeni sınıf" kuramı geliştirilmekte ve bu kuramda sınıflarla değil sınıf konumlarıyla ilgilenilmektedir. Weber'e göre bu konumlar, dereceli (gradation) olarak düzenlenmekte ve belirli bir ikililik içermek zorunda değildir. Piyasadaki bu dereceli (gradation) bireysel güç eşitsizlikleri kalıbı, içsel olarak yapılanmaktadır. Bu durum, işçi sınıfı topluluğunun sömürsünden çok, bireyler arasındaki farklı insan sermayesi özelliklerinin bir işlevi olarak belirli piyasa temelli eşitsizlikleri yansıtmakta ve bu yönde çözümlemeyi olanaklı kılmaktadır. Bu anlamda Weber'in çözümlemesi yapısal olarak moderndir ve bireysel

hedeflerin başarı-temelli olarak izlenmesi ile ilgilidir (Holton & Turner, 1990: 182).

Sınıf çözümlemesi modern olarak kabul edilmekle birlikte Weberciler, sınıf kavramını yetersiz biçimde tanımladıkları için eleştirilmektedir. Marxçılara göre Weberciler, bireylerin ya da grupların piyasada gelir, kâr, kazanç gibi ödüllere ulaşmak amacıyla rekabet etmek için kullandıkları sayısız stratejilere odaklanmakta ve böylece üretim ilişkilerini tanımlayan daha temel çelişkileri gözden kaçırmaktadır. Bu eleştiriye yansıtan ifadelerinden biri, Crompton ve Gubbay'ın "Ekonomi ve Sınıf Yapısı" (Economy and Class Structure) (1977: 17, 18) adlı yapıtında sunulmaktadır: "Toplumsal sınıfa yönelik Weberci yaklaşım, kapitalist toplumların sınıf yapısını kuramsal olarak çözümlemek için piyasa üzerinde yoğunlaşmaktadır. Fakat mülkiyet ilişkileri, mantıksal olarak piyasa ilişkilerinden önce gelmektedir. Bu nedenle sınıf yapılarının özelliğini anlamak için dikkatimizi öncelikle mülkiyet ilişkilerine ve yapısına yani kapitalist üretim modeline ve onunla bağlantılı üretim ilişkilerine yönlendirmemiz gerekir. Daha basit bir şekilde ifade edecek olursak, piyasaları, piyasanın arka planındaki üretim ilişkilerini göz önünde bulundurmadan incelemek, sınıf yapısına yönelik eksik ve hatta yanıltıcı açıklamaya neden olmaktadır". Marxistler'e göre toplumsal sınıfları, toplumsal eylem bakış açısından incelenmek, hiçbir yarar sağlamamaktadır. Çözümlemeyi sadece bu düzey ile sınırlandırmak, altta yatan bazı nedensel güçlerin anlaşılmasını engellemektedir (Burris, 1987: 70).

Marxistlere çalışmalarında yapı ile birey (human agency) arasında gördükleri ilişkiyi bazen zayıf ya da yetersiz bir şekilde teorize ettiklerine ilişkin Weberci eleştiriler yöneltmekle birlikte günümüzde Marxistlerin bireyi sınıf çözümlemelerine yerleştirdikleri, yapı ile bireyi birbirinden ayırt ettikleri ve toplumsal yaşamda bireyin (human agency) rolünü belirttikleri ileri sürülmektedir. Sınıf çözümlemelerine ilişkin tartışmalarda Weberci Marxçılık eleştirileri, birçok yapısal açıklamaları temelde reddetmektedir. Bireyin (human agency) önemine yönelik Weberci savlar, Marxçılığın daha tek yanlı yapısalci versiyonlarına karşı düzeltici faktör olarak başarıyla hizmet etmekle birlikte, çağdaş Marxçı kuramın büyük bir bölümü açısından düşünüldüğünde tek taraflı görünenler Weberci eleştirmenlerdir. Örneğin Weberci geleneği izleyen Parkin, sınıf çözümlemesinde mülkiyet ilişkileri, bürokratik otorite ya da işbölümü gibi birçok yapısal temeli reddetmekte ve sınıfları tamamen

birey eylemlerine dayandırmakta ve temellendirmektedir. Bu yaklaşıma göre sınıf ilişkileri, insan eylemleriyle harekete geçirilmekte ve toplumsal sınıfları oluşturan gücü sağlamaktadır (Burris, 1987: 74).

Weber'in yazılarında sınıf kavramı, görece biçimde yetersiz bulunmakla birlikte, kapitalist gelişim modeliyle ilişkili olarak ayrı bir ilgi görmektedir. Weber'e göre statü gruplarıyla karşılaştırıldığında sınıf durumu, görece olarak ekonomik sınıf kavramına daha yakındır. Piyasa durumu, tam anlamıyla uygulandığında çok sayıda sınıf durumları ortaya çıkmaktadır. Weber'e göre küçük mülkiyet sahibi bireyler (kleinbürgertum) kategorisi, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte giderek azalma eğilimi göstermektedir. Fakat küçük mülkiyet sahibi bireyler sınıf olarak proleterya dönmekte, nitelikli el emeğiyle çalışan işçi olsun ya da olmasın, varlıklarını koruyarak, genişleyen ücretli işçiler kategorisinde yer almaktadır. Weber'in liberal ya da toplumsal sınıf modeli, kapitalist gelişmeyle birlikte artan ve genişleyen mülkiyet sahibi olmayan orta sınıfı tanımlamaktadır. Toplumsal sınıflar, zorunlu olarak topluluk haline dönmekte ve piyasa durumu farklılaşmalarından doğan çıkar bölünmeleri nedeniyle parçalanmaktadır (Giddens, 1999: 59).

Kapitalist toplumları sistematik olarak incelemesine karşın Weber, kapitalist toplumları belirgin anlamda sınıf ve sömürü ile değil, siyasi-bürokratik ilişkilerle tanımlamaktadır. Sınıf, sadece kapitalizmde toplumsal yapının merkezi bir özelliğidir. Diğer toplum türleri, başka sosyal ilişki türlerine dayalı olarak yapılanmaktadır. Weberci perspektifte, feodalizmden kapitalizme ve kapitalizm sonrasına doğru değişimin altında, genel temel bir ilke olarak, toplumsal düzenin ve gelişiminin mantığını açıklayan ve toplumsal eylemi şekillendiren anlam ve değerler sistemi vardır. Weber statü düzeninden piyasa sistemi yönüne doğru olan eğilimi, anlam ve değerler sistemindeki bir değişim olarak görmektedir. Statü grupları ve ortak kimlik, feodal toplumlarda anlam ve değerler sisteminin merkezi ilkelerini sağlamaktadır. Geleneksel toplumların modern toplumlara dönüşme sürecinde rasyonel hesaplar, geleneksel norm ve değerler sisteminin yerini almakta ve bu durum rasyonelleşme olarak tanımlanmaktadır. Sınıf, yeni anlam ve değerler sistemi olarak rasyonelleşmeye karşılık gelen merkezi toplumsal tabakalaşma ve ortak kimlik ilkesi haline gelmektedir. Maddi sömürü sistemini ve ilişkili sınıf ilişkilerini belirlemek ve ortaya çıkarmak amacıyla ölçütler tanımlanmaktadır. Weber'e göre bu ölçütlerin bazıları,

söz konusu tarihsel koşullar altındaki aktörlerin anlam ve değerler sistemine bağlıdır. “Marxist çerçevede maddi-ekonomik çıkarlar, aktörlerin davranışına yüklediği öznel anlama bakılmaksızın nesnel bir özelliğe sahip olan sömürü süreçlerinde yer almaktadır. Weberci perspektifte ise rasyonelleşme, sınıf ilişkilerinin geçerliliğinin doğrulandığını ve aktörlerin maddi-ekonomik çıkarlarını öznel biçimde anlağını göstermektedir” (Wright, 2000: 108).

Weber’in çözümlemesi, Marx’ın sınıf eyleminin ve çatışmasının kaçınılmazlığını inkar etmekte ve karmaşık toplumda farklılaşmanın en önemli kaynağı olarak sınıfı belirlemeyi reddetmektedir. Weber’e göre sınıflar ve statü grupları, toplumda gücün dağılımı ile ilgili olgulardır (Gerth & Mills, 1948: 181). Ve belirli koşullarda statü, toplumda maddi ödüller için hakları düzenleyen baskın kaynak olabilmektedir. Statü, onur, şeref, itibar ve prestij ile ilişkili görülmekte ve her insanın fiyatının olduğunu kabul eden piyasaların istekleri ile çatışmaya girmektedir. Weber, kesinlikle temelde yükselen piyasalara karşı çıkan statüye özgü onur-şeref (honour) kavramına ilişkin en iyi örneği vermektedir (Gerth & Mills, 1948: 193). Weber’in çözümlemesinde feodal beyler, bir egemen sınıf değil, bir statü grubudur. Statü, Weber’in yazılarında karmaşık bir kavramdır. İlk olarak, statünün anlamı, “estate” ya da “stande” sözcükleri ile kökenbilimsel (etimolojik) bağlantıyı yansıtmakta ve statü grupları için belirli yaşam şanslarını ya da kaderlerini sunan konumları tanımlamaktadır. İkinci olarak statü grupları, bilinçli topluluklar (consciousness communities) olarak belirlendiğinde, örneğin Collins (1971: 109), ortak kültürü paylaşan gruplarla ilişkili biçimde tanımlamakta, böyle gruplara katılmak, bireylere kimliğinin temel anlamını kazandırmaktadır. Üçüncü olarak statü, giyim, konuşma, görünüm, beden duruşları, (bodily dispositions), davranışlar gibi kültürel uygulamaların bütünü anlamında tüketim kategorilerini ya da yaşam biçimlerini tanımlamaktadır (Turner, 1988: 66).

Statü kavramının diğer bir yönü, maddi haklar ya da yaşam fırsatları için piyasa-temelli olmayan hakları içermektedir. Bu nedenle statü kavramı, endüstri öncesi grupları ya da belirli bir kast grubunun geleneksel özelliklerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Weber, statü durumunu, insanların yaşam kaderlerini, belirli olumlu ya da olumsuz sosyal değerler temelinde “prestij, itibar, saygınlık, onur” ölçütü ile belirleyen unsur olarak tanımlamaktadır. Statü grupları olarak adlandırılan egemen “bilinç toplulukları”, ayrı bir yaşam biçimi ile

belirlenmektedir: İçerik olarak statü kavramı, onuru ya da prestiji ve belirli bir yaşam biçimini gerektirmektedir (Gerth & Mills, 1948: 187). Sınıf, üretim ile ilgili ilişkileri ifade etmekte, statü grupları ise belirli yaşam biçimlerine ilişkin tüketimle ilgili olanları tanımlamaktadır. Statü ilişkileri, piyasada gelişen ilişkilerden üstün olabilmekte, çünkü bir statü grubu üyeliği, genellikle birden çok ilişki eksenini üzerine oturabildiği için teknelci ayrıcalıklar taşımaktadır. Sınıflar ve statü grupları, birçok durumda mülkiyet ölçütü temeline dayanması bakımından benzerlikler göstermektedir. Mülkiyet sahipliği, sınıf durumunu belirlemede ve sınıf durumundan ortaya çıkan belirli bir yaşam biçimini uzun sürede yapılandırmaktadır. İktidar ise sadece ekonomik egemenlikle sınırlı değildir. Siyasi liderliği kazanmak ve korumak için oluşturulan parti, sınıf ve statü grupları gibi toplumda iktidarın bölüşümüne ilişkin temel bir sosyal örgütlenmeyi göstermektedir. Bununla birlikte parti, sadece, modern rasyonel devlette bulunabilecek bir aygıttır. Weber, farklı tür sınıf ilişkileriyle, sınıf ve statü grupları ilişkileri arasındaki çeşitli karmaşık ara bağlantı biçimlerini ayrıntılı olarak incelemektedir. Avrupa toplumları tarihinde daha önce egemen olan sınıf ilişkisi ve sınıf çatışması türlerinin niteliğinde bir değişme gözlenmektedir. Antik Roma'da sınıf çatışması, en çok köylülerin ve zanaatkarların kentli bankerlere borçlandıkları kredi pazarının doğasından kaynaklanan düşmanlıklardan oluşmaktadır. Orta çağda mal pazarında kök tutan ve yaşamın zorunlu gereksinimleri üzerine yapılan fiyat savaşları, sınıf çatışmalarına yol açmaktadır. Modern kapitalizmin yükselişiyle birlikte emek piyasasında kurulan ilişkiler, merkezi bir öneme sahip olmaktadır. Marx gibi Weber'e göre kapitalizmin gelişimi, sınıflar ve toplum arasındaki genel bağlantıların yapısında belirgin bir değişime neden olmaktadır. Ekonomik yaşam ve modern kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak sınıf ilişkilerinde iş sözleşmeleri ortaya çıkmaktadır (Giddens, 1999: 53, 54).

Weber, genellikle sınıf rolü içindeki birey ile statü rolündeki birey arasında kesin bir ayırım yapmaktadır. Sınıfta yer alan birey, biçimsel akılcılık (formal rationality) ile tanımlanmakta ve sadece araçlarla, varlıkla, servetle, gelire, parayla (means) motive edilmektedir. Statüde yer alan birey ise özsel akılcılık (substantive rationality) ile tanımlanmakta ve kendi içlerinde değerli olan amaçlarla motive olmaktadır (Weber, 1946: 180, 195; Jones, 1975). Weber'e göre sınıfta yer alan birey, insani duyguları kısmen bastırmakta, sadece bireysel çıkar

aramakta ve insan değerleri, hesap ve eylem alanına katmamaktadır. Statüde yer alan birey ise insani niteliklerle tamamen uyumlu durmakta ve insan yapısını en zengin ve en iyi şekliyle ortaya koymaktadır. Aslında statü grupları, belirli bir sınıf durumu kadar boğucu (suffocating) ve sefilleştirici (immiserating) olabilmektedir. Fakat Weber'in bu iki bireye yönelik tanımlaması, sınıf rolündeki bireyi daraltmakta ve statü rolündeki bireyi genişletmektedir. Weber, sınıf çatışmasının piyasa sistemi içinde gerçekleştiği yönündeki kavramına güvenmekte ve piyasa stratejisi temelinde klasik hesapçı, piyasa bireyini tanımlamaktadır. Weber'in emek değer kuramından çok marjinal faydaya güvenmesi, piyasalara ve "ekonomik insan" (economic man) yönelimine uymaktadır (Wiley, 1987: 20). Weber, özellikle topluluksal (communal) türden sınıf eylemini tartışırken, belirli bir birey modeline değinmekte ve "biz" hissini, paylaşılan değerleri ve bir statü grubunun tüm sosyal psikolojisi ve dinamizmi olarak görülen özellikleri ortaya çıkarmaktadır. Weber'in topluluk (communal) sınıfı, Marx'ın "kendisi için sınıf"ından ayırt edilemez görünmektedir. "Kendisi için sınıf" temelli örgütlenme biçimi ile statü grubu örgütlenme biçimi birbirine benzemektedir. Weber, piyasa kavramına yönelmekte ve bu nedenle kazanan (acquisition) sınıflar ve mülkiyete (property) sahip sınıflar düşüncesine temel hazırlamaktadır (Wiley, 1967). Weber'in topluluk (communal) sınıfı ve Marx'ın "kendisi için sınıf" kavramı, sınıf biçimini tanımlayan somut statü nitelikleri göstermektedir. Wiley'e göre Marx'ın birey kavramıyla Weber'in birey kavramını karşılaştırmak güç olmaktadır. Çünkü Marx'ın birey kavramı son derece az-gelişmiştir. Örneğin 1844 Ekonomik ve Felsefi Yazıları'ndaki (Economic and Philosophical Manuscripts of 1844) birey, "görece olarak yararçı (utilitarian), biyolojik temelli pre-komünist tarih bireyi ile, başkalarını düşünen ve özveride bulunan diğerkâm (altruistic) post-komünist yönelimli birey arasında kutuplaşıyor (polarize) görünmektedir. Ekonomik ve varsayımsal olarak kendi çıkarlarına odaklı devrim-öncesi birey ile, yücelmiş devrim-sonrası bireyi arasında bir yerlerde ya da özel yönelimde ve başkalarını düşünmede, özveride bulunmada (altruism) ara noktayı gösteren bir versiyon olması gerekmektedir. Bu durum, henüz devrim-sonrası nitelikte olmayan fakat belirgin bir biçimde başkalarını düşünen ve özveride bulunan (altruistic) diğerkâm ve kollektif yönelimli, "kendisi için bir sınıf"ın var olması olasılığından doğmaktadır. Marxçı kavramla tanımlanan bu birey, büyük ölçüde Weber'in, bir statü grubunun ya da topluluk sınıfının "biz" hissine

dayalı olan değer-yönelimli bireyine benzemektedir. Şemasal ifadelerinde farklılıklar olmakla birlikte iki kuramcı, son derece uyumlu ve büyük olasılıkla benzer birey kavramlarını tanımlamaktadır” (Wiley, 1987: 20, 21).

Sınıf ve statünün yakın ilişkili ve kesişen niteliğini vurgulayan bir konu olarak üretimde ya da piyasalardaki sınıf çatışması yeri tartışılmaktadır. Sınıfları piyasayla sınırlandırması, Weber’i, bir sınıf çatışması biçimi olarak görülen kapatma kuramına (theory of closure) yöneltmektedir (Murphy, 1985: 232). Kapatma (closure), piyasaları, kendi grubunuzun avantajı yönünde sınırlandırma ya da kontrol etme süreci olarak tanımlanmaktadır. Siyasetin çoğu, belirli gruplara piyasa avantajları sağlama mücadelesi biçiminde yapılmaktadır. Eğitim, profesyonelleşme ve sendikalaşma alanlarında avantaj oluşturma çabaları, sessiz bir sınıf çatışması biçimi olarak görülmektedir. Benzer şekilde fiyat ve mal korumaları da kapatma kuramı (theory of closure) çerçevesinde oluşmaktadır. Kapatma (closure) süreçleri gözlemlenebilmekte ve sorgulanabilmektedir. Sınıf ve statü ilişkisini yakalaması, Weber’in piyasa yaklaşımının güçlü bir yönü olarak görülmektedir. Piyasa sınırlamaları ve kapatmaları (closure), din, etnisite, ırk, sosyal cinsiyet vb ile tanımlandığında karşımıza birleşik sınıf-statü eylemi çıkmakta ve bu olgu, bir piyasa eylemi olarak, Weber’in sınıf kavramını göstermektedir. Statünün, piyasa kapatmaya yönelik bir araç olarak kullanımı, statü gruplarının güç ve dinamiklerini ortaya çıkarmaktadır. Weber’e göre sınıf kapatma (closure) sürecinde yer alan birey, kendi biçimsel sınıf tanımları içine yerleştirilmesine karşın, klasik ekonomideki parçalanmış “yalnız birey” değildir. Sınıf kapatma (closure), Weber’in tanımına işlerlik kazandırmakta ve bir topluluk (community) sınıfının ya da statü grubunun dayanışması olarak görülmekte ve birey, değer-mantıklı bütüncül bir birey olmaktadır (Wiley, 1987: 21, 22).

Weber, sınıf sosyolojisinde tüm sınıf durumlarını iki temel kategori biçiminde mülkiyete sahip olma ve mülkiyetten yoksun olma ölçütü ile belirlemekte, birçok ayrıcalıklı ve ayrıcalıklı olmayan sınıfları, mülkiyet ve eğitime dayanarak ayırt etmekte ve statü gruplarını çözümlenmektedir (Weber, 1961: 182). Temel olarak hiyerarşik ve büyük ölçüde çoğulcu sınıf (ve statü) açıklaması, ekonomik çıkarların sınıf eyleminin kökeni olduğunu ve sınıf çıkarlarını ifade etmenin sınıf ve statü arasında değişen ilişkiler nedeniyle en azından problematik

olduğunu kabul etmektedir (Edgell, 1993: 14). Weber'e göre mülkiyet (ownership), sınıfın özünü oluşturmaktan çok sınıf ilişkilerinden önce gelmektedir. Bu görüşüyle, büyük olasılıkla Marx'dan en belirgin biçimde ayrılmaktadır. Weber, Marx göre anlamsız bir ayırım olarak kabul edilen, ekonomik düzen ile sınıf düzeni arasında bir ayırım yapmaktadır. Sınıfı tanımlarken, üretim ilişkilerini değil, daha çok üretim ilişkilerinin bireysel, deneyimsel sonuçlarını anlatmakta, yani bireylerin sınıf yaşamlarını tanımlamaktadır. Bu tür tanım, yaşamların birey-üstü temelini açıklamamaktadır. Weber, birey-ötesi alanı, "metafizik" olarak ifade etmektedir. Bu noktada Marx ve Weber'in sınıf kuramları arasında benzerlik yoktur. Marx'a göre sınıflar, tarihin gerçek insan varlığını oluşturmakla birlikte, burada "birey" metafizik ve ideolojik bir yapıdır. Weber ise sınıfı, insan deneyimlerinin "ekonomik düzenden" türeyen yönlerinin bütünü olarak tanımlamaktadır. Bu deneyimlerin, bireylerin eylemlerini etkilemesi derecesinde, bu tür eylemler, sınıf eylemleridir. Yani, bireyler, bazen sınıf üyeleri olarak hareket etmekte, fakat bazen başka türde hareket etmektedir" (Gerth & Mills, 1946: 181). Weber, sınıf olgusunu, ekonomik durumlara yönelik tepkisel eylemlerin toplamıyla eş biçimli (izomorfik) olarak sunmaktadır. Sınıfı bir "şey" ya da bir ilişki ile değil, kendilerini motive eden bağlarla ilişkili spesifik bireysel eylemler bütünü olarak tanımlamaktadır. Sonuç olarak, bir sınıf arayışı, boş bir girişimdir. Sadece belirli eylemlerin sınıfsallığı söz konusudur. Weber, tıpkı Marx gibi sınıfı, ekonomik bakımdan tanımlamakta ve sınıfları, topluluk (community) eylemine yönelik olası ve genel temeller olarak görmekte fakat benzer çıkarları paylaşan insan topluluklarının ortak çıkarlarının farkında olup olmadığı ve bu çıkarları geliştirmek için topluluk (community) eylemine başvurup vurmadıkları konusunda Marx'tan daha az emindir. Sınıfların farklılaşması ve mülkiyet ilişkileri dinamik olmakla birlikte sınıf mücadeleleri ve devrimleri ile sonuçlanmayabilir (Giddens & Held, 1982: 69, 70).

Weber, endüstriyel kapitalizmin gelişmesi ile birlikte küçük burjuvazinin (the petty bourgeoisie) azalacağını ve beyaz yakalı çalışanların (white-collar workers) genişleyeceğini belirtmektedir (Weber, 1968a: 305). Sınıf bölünmesini ve çatışmasını tartışmaktadır. Sınıfı yaratan faktörün, belirli ekonomik çıkar kavramı olduğunu ileri sürmektedir. Buna karşın "sınıf çıkarı", belirsiz bir kavramdır. Çıkarların yönü, ortak "sınıf durumu"ndan ya da sınıf durumu dışında geliştirdiği örneğin "ticari birlik" gibi ilişkilerden etkilenen topluluksal eylemin daha

büyük ya da daha küçük bölümüne göre değişebilmektedir. Bireylerden işaret edilen sonuçlar beklenebilir ya da beklenemez (Weber, 1961: 183). Örgütlenen sınıf eylemi, çalışanların büyük fabrikalarda yöneticilere karşı toplandığı yerlerde ve keskin sınıf çatışmasının yaşamsal önemde görüldüğü yerlerde oluşan karşıt yoğunlaşmalar gibi belirli koşullarda kolaylaşmaktadır (Weber, 1964: 427). Weber'e göre sınıf, ekonomik çıkarlar ve sınıf eylemi arasındaki ilişkililik, belirli bir "yetenekli yazar"ın bize inandırdığı gibi doğrudan ve kesin değildir (Weber, 1961: 185). Sınıf eylemi, onurun, şerefin (honor) olumlu ya da olumsuz sosyal değerleriyle temellenen statü gruplarının varlığıyla karmaşıklaşmaktadır (Weber, 1961: 187). Sınıf üyelerinin ilişkileri ya da sınıf örgütlenmeleri, sınıflar temelinde ortaya çıkabilmekte, fakat bu zorunlu olarak gerçekleşmemektedir. Weber, Marxist "yanlış bilinç" düşüncesi ile ilişkili olarak şunları söylemektedir: Her sınıf, birçok olası sınıf eylemi biçimlerinden birini taşıyabilmektedir. Fakat bu zorunlu değildir... İnsanlar, aynı sınıf durumunda ortalama çoğunluğu için önemli olan çıkar yönelimi içerisinde ekonomik çıkarlar gibi somut durumlara kitle eylemleri olarak düzenli tepkide bulunabilmektedir. Tarihsel olayların anlaşılması için bu olgu, "bireyler, çıkarlarına ilgi duymaları bakımından yanlış yapabilmekle birlikte sınıflar çıkarları hakkında yanılmaz" gibi yetenekli bir yazarın ifadesi içerisinde yanlış-bilimsel işleme yol açmamalıdır (Gerth & Mills, 1948: 184, 185).

Weber, sınıf durumlarını ve statü durumlarını ayırt etmekte, modern toplumlarda sınıf durumunun statü durumuna göre daha önemli olduğunu kabul etmektedir. Marx, sınıf ilişkilerini, üretim ilişkileri içinde baskı ve sömürü ile tanımlamakta, sınıf yapısında proleterleşmenin ve çatışmanın rolü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Materyalizm görüşüyle tarihsel evrimde sınıfa, Weber'in tarihsel açıklama perpektifi ile uyuşmayan bir öncelik vermektedir. Sınıf eylemi, kaçınılmaz ve zorunlu olarak görülmektedir. Weber ise sınıf durumlarını, piyasalarda farklılaşan yaşam şansları olarak görmekte, sınıf yapısında bölünme-parçalanma konusuna ve sınıf eyleminin problematik doğasına odaklanmaktadır (Gerth & Mills, 1948: 181). Marx ve Weber arasındaki çok önemli farklılık, Marxistler için sömürü, Weberciler için yaşam şansları kavramlarını vurgulayan iki kuramsal gelenek arasındaki karşıtlıkla ortaya çıkmaktadır (Wright, 1997: 31). Sınıfın rolü, Marx'ın sosyolojisinde daha çok, Weber'in sosyolojisinde daha az vurgulanmaktadır. Her iki sosyolog, çağdaş sınıf yapısını çözümlemek

için temel kavramsal araçlar olarak ekonomik faktörleri ve mülkiyet sahipliği, bilgi sahipliği ve fiziksel işgücü sahipliği temelinde ortaya çıkan sınıfları tartışmaktadır.

Marx, endüstriyel kapitalizme karşı çıkmakta ve eleştirmektedir. Sosyalizmin kapitalizmin kendine özgü çatışmalı doğasını yeneceğini ve sınıfsız toplumu başlatacağını söylemektedir. Weber ise modern kapitalizmi rasyonel olarak görmekte ve beğenmektedir. Bürokrasi, diğer yönetim biçimlerine göre daha verimlidir ve modern kapitalizm bürokrasinin gelişimini desteklemiştir. Bürokrasi, istikrarlılığı, doğruluğu, kesinliği, güvenilirliği ve disiplini nedeniyle diğer biçimlerden üstündür... Kapitalizm, bürokratik yönetim için en rasyonel ekonomik temeldir (Weber, 1968a: 223, 224). Ayrıca Weber, artan biçimde kişisel olmayan (depersonalized) ve mekanikleşen bir bürokratik dünyadan kaçmanın güç olduğuna ilişkin korkularını belirtmektedir (Weber, 1968c). Sosyalizmin çalışma güdüsünü zayıflattığını ve bürokratikleşmenin insani olmayan (dehumanizing) sonuçlarını daha kötü duruma soktuğunu ileri sürmektedir (Weber, 1968a). Weber, modern kapitalizmi ve onun karakteristik örgütlenme biçimi yasal-rasyonel bürokrasiyi eleştirmekle birlikte beğenmektedir (Edgell, 1993: 12).

Sonuç

Marx, tabakalaşma kuramında eğitim ve bilgi ölçütünden çok mülkiyet ve üretim araçları sahipliğini temel almaktadır. Toplumda kapitalist üretim biçimi, karşıt çıkarılara ve sömürü ilişkilerine dayalı olarak kutuplaşan bir sınıf yapısına yol açmaktadır. Üretim araçlarının sahibi kapitalistler, üretim ilişkileri sürecinde işçilerin (çalışanların) yarattığı artık değeri elde etmekte, kârları, kazançları yoluyla sermayelerini arttırmaktadır. İşçiler ise emekleriyle geçinmekte, işgüçlerini satarak gelir sağlamak, sınırlı ücretleri yoluyla yaşamlarını sürdürmektedir. Marx, eğitim, bilgi, beceri ve yetenek ölçütüne göre ayırdığı profesyonel meslek sahibi bireyleri ya da beyaz yakalıları, "eğitilmiş işgücü" olarak görmektedir. Bilgileri yoluyla çalışanlar olarak sınıf ve sınıf kesimlerine, orta sınıfa örneğin orduda, üniversitede, kilisede, baroda, akademide ve basında yüksek konumlarda yer alan gruplara ve en iyi ücret alan çalışan sınıfın kesimine (the best-paid section of the working class) dikkat çekmekle birlikte Marx, kutuplaşan sınıf yapısının bir sonucu olarak bu kesimlerin gelirinin ya da maaşının

düşeceğini, sosyo-ekonomik durumlarının kötüye gideceğini söylemektedir. Weber'le karşılaştırıldığında Marx, eğitimin ve bilginin bireye sağlayacağı avantajları daha az vurgulamaktadır. İşçiler gibi eğitilmiş işgücü olarak profesyonel meslek sahibi bireyler ya da beyaz yakalılar, yaşamlarını sürdürmek için mesleki bilgilerini satarak geçinmekte ve maaş ya da ücret almaktadır. Üretim araçlarına sahip olmaması, maaşlı-ücretli konumda yer alması gibi ölçütler bakımından kapitalistlerden çok işçi sınıfıyla benzer koşulları paylaşmaktadır. Holton ve Turner'ın belirttiği gibi Marxist kurama göre özel sermaye birikimi, toplumu belirgin ve etkili biçimde kutuplaştırmaktadır. Bu nedenle bilgi, beceri, yetenek sahipliği sınırlı bir öneme sahiptir. Eğitim, bilgi, beceri, yetenek ve yer-konum avantajları, sermayenin yapısal belirleyiciliği ve etkisi altında ezildiği için tüm çalışanların durumu birbirine benzemektedir. "Marx'ın sınıf çözümlemesinde bireysel kaderlere ve piyasada bireylerin bilgileri, becerileri, yetenekleri yoluyla sunduğu hizmetlere ve niteliksel kaynaklara ilgi gösterilmemekte ve bu nedenle piyasa koşullarında ve eşitsizlik düzeninde bireylerin sahip oldukları bilgiler, beceriler ve yetenekler yoluyla sağlayabileceği avantajları ve toplumsal hareketliliği çözümlenmek için belirli bir kuramsal alan kalmamaktadır. Marx, toplumda yaşam standartlarının göstergeleri olarak kabul edilen gelir ve tasarruf düzeyi, konut ve otomobil gibi mal ve hizmetlere sahip olma durumu ile ilişkili özel tüketici stratejilerinin anlaşılması için belirli bir kurama yer vermemektedir" (Holton & Turner, 1990: 182, 183).

Marx, endüstriyel kapitalizme karşı olmasına ve kapitalizmi belirgin biçimde eleştirmesine karşın, Weber modern kapitalizmi rasyonel (akılcı) bir düzen olarak görmekte ve beğenmektedir. Piyasaya önem veren dünya görüşü, sınıf kuramına yansımaktadır. Sınıf kuramı, öncelikle üretim modelinden çok, genel bir piyasa olgusundan yola çıkmaktadır. Piyasaları, az bulunur kaynakların çeşitli amaçlar doğrultusunda bireylerin etkinlikleri yoluyla dağıtıldığı kurumlar olarak görmektedir. Bireyler, piyasada gönüllü sözleşmeler ve değiş tokuşlar yapmaktadır. Marx, kapitalist toplumda kutuplaşan bir sınıf yapısından söz etmesine karşın Weber, çeşitlenen ve farklılaşan bir sınıf yapısını görmektedir. Tabakalaşma kuramında eğitimin, bilginin ya da profesyonel meslek sahibi bireylerin yerini çözümlenmektedir. Eğitim ve bilgi, piyasada bireylere yaşam şansı yaratmaktadır. Endüstri kapitalist toplumda eğitimin, bilginin, becerinin ve yeteneklerin önemi artmakta,

bürokrasi gelişmekte, işbölümü temelinde farklılaşma ve uzmanlaşma görülmektedir. Yönetim işlevlerine duyulan gereksinme, eğitilmiş işgücünün önemini artırmaktadır. Üniversite öğrenimi yoluyla “diploma”ya sahip bireyler, farklı ve üstün bir konum edinebilmekte, iş yaşamında görece olarak yüksek ücret, yetki, özerklik ve yükselme gibi olanaklardan yararlanabilmektedir. Marx’la karşılaştırıldığında Weber, eğitim ve bilgidен kaynaklanan sınıf avantajlarını daha çok vurgulamaktadır.

Weber, toplumda az bulunan ve değerli kabul edilen bilgiler, beceriler, yetenekler ölçütü temelinde sınıfı çözümlenmekte ve bu nedenle mal-mülkiyet sahibi olmayan orta sınıfı ayırt etmekte ve aynı zamanda etnik statü gibi sınıfsal olmayan faktörleri vurgulamaktadır. Bireylerin piyasaya sundukları hizmet türüne ve böylece yaşam şanslarını etkilemesine göre farklılaşan eğitim düzeyi, bilgi, beceri, yetenek bireylerin sınıf konumlarını belirlemektedir. Weber’e göre eğitim, bilgi, beceri, yetenek gibi faktörler, mülkiyeti olmayan bireyler arasında sınıf farklılıklarını yaratmaktadır. Eğitim, bilgi, beceri ve yetenek ölçütü temelinde toplumda kazanan (acquisition) ya da ticari (commercial) sınıflar ortaya çıkmaktadır. Bilgileri, becerileri ve yetenekleri yoluyla piyasada gelir elde eden bireyler, belirli bir sınıf durumunu yansıtmaktadır. Eğitim ölçütü ile ilişkili olarak Weber, çoğulcu sınıf anlayışı çerçevesinde küçük burjuvazi, teknisyenler, uzmanlar (specialists) ve alt düzey yöneticiler, eğitim yoluyla ayrıcalıklı konumda olan sınıflar, diğer bir deyişle iş-meslek (occupation) hiyerarşisinin üstünde yer alanlar gibi belirli sınıf durumlarını tanımlamaktadır. Weber, olumlu ayrıcalıklı sınıfları, mülkiyete (ownership), mal-mülke (property) sahip sınıflar ve kazanan (acquisition), ticari (commercial) sınıflar olarak ikiye ayırmaktadır. Örneğin toprak, bina ve insanlar gibi malların (property) farklı türlerine sahip sınıflar ile örneğin endüstriyel ve tarımsal girişimciler, tüccarlar, bankerler, niteliklerini ve becerilerini, bilgilerini tekelleştiren çalışanlar, mülkiyeti olmayan entelektüeller ve profesyoneller gibi piyasalara sunabildikleri mallara (goods), hizmetlere, becerilere ve bilgilere sahip sınıfları vurgulamakta, eğitim diplomasına (credentials) ya da bilgilere, becerilere (skills) sahip çalışan gruplar, serbest profesyoneller (liberal professions), kamu ve özel sektörde çalışan memurlar (official) gibi çeşitli orta sınıfların varlığını belirtmektedir.

Weber'e göre eğitim, bilgi ve beceri farklılıkları ya da yokluğu, farklı piyasa sonuçlarına yol açmaktadır. Piyasa gücü ile ilgili tartışma, kilit noktayı oluşturmakta ve mülkiyet gücünü ya da pazarlanabilir kaynakları kontrol etmek bakımından ortaya çıkan eşitsizliklerle birlikte farklı yaşam şanslarını ve fırsatlarını vurgulamaktadır. Weber, piyasada para eden bilgileri, becerileri, yetenekleri, bireye kazançlı bir ekonomik gelir sağladığı için bir mülkiyet biçimi gibi kabul etmektedir. Bireylerin sınıfsal durumları, sahip oldukları pazarlanabilir bilgilerin, becerilerin, yeteneklerinin tekelleşme biçimine ya da derecesine göre farklılaşmaktadır. Olumlu ayrıcalıklı mülkiyet sahipleri ve ayrıcalıklı olmayan (mülkiyete ve pazarlanabilir becerilere sahip olmayan) bireyler arasında çeşitli orta-sınıflar yer almaktadır. "Serveti ve mülkiyeti olmamakla birlikte kesin bir piyasa değeri olan eğitime, bilgilere, becerilere, yeteneklere sahip bireylerle ve niteliksiz işçiliğinden başka sunacağı hiçbir şeyi olmayan bireyler farklı bir sınıf konumunda bulunmaktadır. Örneğin, özellikle modern kapitalizmin gelişmesiyle birlikte kazanan-edinen sınıflarda eğitimsel nitelikler ve donanımlar, önemli olmaktadır. Ama beden gücüyle çalışan el emekçileri tarafından ticari yeteneklerin tekelleştirilmesi de önemli görülmektedir" (Giddens, 1999: 51).

Kaynaklar

- ABERCROMBIE, Nicholas & URRY, John (1983), *Capital, Labour and the Middle Classes*, London: Allen and Unwin.
- BARBALET, Jack M. (1980), "Principles of Stratification in Max Weber: An Interpretation and Critique", *British Journal of Sociology*, Sayı:1(3):401, 418
- BURRIS, Val (1987), "The Neo-Marxist Synthesis of Marx and Weber on Class", (Ed.) WILEY, Norbert, *The Marx-Weber Debate*, California: Sage Publications, Inc.
- COLLINS, Randall (1971), "Functional and Conflict Theories of Educational Stratification", *American Sociological Review*, Sayı:36, s.102, 118.
- COX, Oliver Cromwell (1950), "Max Weber on Social Stratification: A Critique", *American Sociological Review*, 15 (April), s.223,227.
- CROMPTON, Rosemary & GUBBAY, Jon (1977), *Economy and Class Structure*, London: Macmillan.
- CROMPTON, Rosemary (1998), *Class and Stratification, An Introduction to Current Debates*, USA: Polity Pres.
- EDGELL, Stephen (1993), *Class*, London and New York: Peter Hamilton The Open University.
- GERTH, Hans & MILLS, C. Wright (Eds.) (1948), *From Max Weber*, London: Routledge.
- GERTH, Hans & MILLS, C. Wright (2003), *Max Weber Sosyoloji Yazıları* (Çev. Taha Parla), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay.
- GIDDENS, Antony & HELD, David (Eds.) (1982), *Classes, Power and Conflict*, London: Macmillan, Basingstoke.
- GIDDENS, Antony (1973), *The Class Structure of the Advanced Societies*, London: Hutchinson.
- GIDDENS, Antony (1999), *İleri Topluların Sınıf Yapısı* (Çev. Ömer Baldık), İstanbul: Birey Yayınları.
- HOLTON, Robert J. & TURNER, Bryan S. (1990), *Max Weber on Economy and Society*, New York: Routledge.
- MARX, Karl & ENGELS, Friedrich (1920), "Die moralisierende Kritik und die kritische Moral", (Ed.) MEHRING, Franz, *Aus*

dem literarischen Nachlass von Karl Marx und Friedrich Engels, Stuttgart.

- MARX, Karl (1947), *Das Elend der Philosophi*, Berlin
- MARX, Karl & ENGELS, Friedrich (1848), *Manifesto of the Communist Party*, Moscow: Foreign Languages Publishing House.
- MARX, Karl (1950), *Nationalekonomie und Philosophie*, (Ed.) THIER, Berlin: Cologne.
- MARX, Karl (1952), *Wage Labour and Capital*, Moscow: Progress Publishers.
- MARX, Karl (1953), *Das Kapital III*, Berlin.
- MARX, Karl & ENGELS, Friedrich (1953), “Die deutsche Ideologie, in Siegfried Landshut”, *Der historische Materialismus*, Stuttgart.
- MARX, Karl (1969), *Theories of Surplus Value*, London: II Lawrence and Wishart.
- MARX, Karl (1970a), *Capital I*, London: Lawrence and Wishart.
- MARX, Karl (1970b), *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844*, London: Lawrence and Wishart.
- MARX, Karl (1972), *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, Moscow: Progress Publishers.
- MARSHALL, Thomas Humphrey (1949), *Class, Citizenship and Social Development*, Cambridge.
- MARSHALL, Gordon (1997), *Repositioning Class Social Inequality in Industrial Societies*, London-Thousand Oaks- New Delhi: Sage Publications.
- MURPHY, Raymond (1985), “Exploitation or Exclusion” *Sociology*, Sayı 19, ss.225,243
- PARKIN, Frank (1974), “Strategies of Social Closure in Class Formation”, (Ed.) PARKIN, Frank, *The Social Analysis of Class Structure*, Tavistock, London
- PARKIN, Frank (1979), *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique*, New York: Columbia University Press.
- SAVAGE, Mike (2000), *Class Analysis and Social Transformation*, Buckingham- Philadelphia: Open University Press.
- TURNER, Bryan. S (1981), *For Weber*, London: Roulledge and Kegan Paul.

- WENGER, Morton G. (1987), "Class Closure and The Historical/ Structural Limits of The Marx- Weber Convergence", (Ed.) WILEY, Norbert, *The Marx- Weber Debate*, California: Sage Publications, Inc.
- WEBER, Max (1946), *From Max Weber*, New York: Oxford University Press.
- WEBER, Max (1961), "From Max Weber", *Essays in Sociology*, London: Routledge and Kegan Paul.
- WEBER, Max (1964), *The Theory of Social and Economic Organisation*, London: Collier-Macmillan.
- WEBER, Max (1968a), *Economy and Society I*, New York: Bedminster Press.
- WEBER, Max (1968b), *Economy and Society II*, New York: Bedminster Press.
- WEBER, Max (1968c), *Economy and Society III*, New York: Bedminster Press.
- WILEY, Norbert (1987), "The Recent History of The Marx- Weber Discussion", (Ed.) WILEY, Norbert, *The Marx- Weber Debate*, California, Sage Publications, Inc.
- WRIGHT, Erik Olin (2000), *Classes*, New York: Cambridge University Press.